

Vilniaus universitetas
Komunikacijos fakultetas
Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institutas

Vitalija Moisaitytė-Žilinskienė
Muziejininkystės studijų programos studentė

**SOCIALINĖS IR KULTŪRINĖS TRAUMOS ATSPINDYS MUZIEJAUS
EKSPOZICIJOJE**

Magistro darbas

Vadovė: dr. doc. N. Keršytė

Vilnius, 2006

_____ Vitalija Moisaitė-Žilinskienė _____ magistro darbas
(magistranto (ės) vardas, pavardė)

tema _____ Socialinės ir kultūrinės traumos atspindys muziejaus ekspozicijoje
parengtas gynimui.

(data) (vadovo parašas)

Darbas įregistruotas _____ Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų _____ institute

(data) (raštvėdės parašas)

magistro darbą ginti leidžiu

_____ (instituto direktoriaus parašas) _____
(data)

Recenzentu

skiriu

(data) (Dekano parašas)

Darbą recenzavimui gavau

(data) (recenzento parašas)

Vitalija, Moisaitė-Žilinskienė

Mois 44 socialinės ir kultūrinės traumos atspindys muziejaus ekspozicijoje: magistro darbas / Vitalija Moisaitė-Žilinskienė; mokslinis vadovas doc. dr. N. Keršytė; Vilniaus universitetas. Komunikacijos fakultetas. Bibliotekinių kūrinių ir informacijos mokslų institutas. – Vilnius, 2006. – 86, [2] lap. : lent. – Mašinr. – Santr. angl. – Bibliogr.: p. 83–85 (36 pavad.).

UDK 021.4

Socialinė trauma, kultūrinė trauma, traumos eksponavimas

Magistro *darbo objektas* – Socialinės ir kultūrinės traumos eksponavimas Lietuvos muziejuose. *Darbo tikslas* – išanalizuoti socialinės ir kultūrinės traumos eksponavimo problemą Lietuvos muziejuose.

Pagrindiniai *darbo uždaviniai*: išnagrinėti smurtinio paveldo įtaką muziejus lankytojui; surasti subtilesnes socialinės bei kultūrinės traumos eksponavimo galimybes.

Naudoti metodai: dokumentų analizės; bibliografinis; sociologinė apklausa derinant kokybinį bei kiekybinį metodus. Apklausa labiau orientuota į kokybinį metodą, tačiau pateikus skaičius ir procentus buvo gauta kiekybinė išraiška. Buvo pasitelktas klasikinės atrankos principas – apklausti muziejaus lankytojai. Taip pat remtasi tikslinės atrankos principu – apklausti muziejų darbuotojai, giluminis ekspertų interviu. Tai galima pavadinti optimalios atrankos principu: kuo geresnė atranka su esamais ribotais resursais.

Prieita prie *išvados*, jog nagrinėjant istoriją, susiduriama su individo sąmonės ir grupės, besivadovaujančios vienodais dorovės ir gyvensenos principais savimonės ugdymo suderinamumo problema. Šiuo atveju kyla reali grėsmė, kad mokydami istorijos iš vadovėlių ar muziejinių ekspozicijų, žinodami savo tėvų ir senelių patirtį, žmonės pasiklys painiuose istorinės sąmonės labirintuose. Siekiant sušvelninti ideologijos poveikį istorijos didaktikai, labai padėtų multikultūrinio švietimo principų taikymas muziejuje. Tai sudarytų sąlygas ne ideologizuoti, o supažindinti visuomenę su savos šalies istorija, parodant visų socialinių ar nacionalinių grupių indėlį į jos raidą, o ne išryškinti vienu piktadarybes ar kitų žygdarbius. Blogiausia tai, jog patirta socialinė bei kultūrinė trauma skatina priešišumą “skriaudikams”, užsimezga nacionalizmas, primenami seni išgyvenimai, gilinamas potrauminis stresas, galbūt net įtakojamos politinės nuostatos, tokiu būdu prasilenkiama su objektyvumu.

Tam, kad būtų pasiektas teigiamas rezultatas muziejus tampa gyvosios didaktikos centru, kuriame bus ne tik „rodoma“, bet ir aiškinama. Tokiu atveju muziejus turėtų tapti vieta, kurioje aiškinamos priežastys, analizuojamos pasekmės, tačiau jokių būdu ne vieta, kur gilinamos “senos žaizdos”.

Daugelyje užsienio muziejų jau sukomplektuoti marketingo skyriai. Ir net ten kur nėra specialiai paruoštų darbuotojų vystoma šios srities politika [40]. Marketingo specialistų rūpesčiai tie

patys, kaip muziejininkų ar švietimo darbuotojų: negalima sau leisti būti nuobodžiais ar abejingais, negalima suklysti nustatinėjant tikslus ir lankytojų lūkesčius. Rinkos tyrimo rezultate atsirado poreikis studijuoti lankytojo išankstinę nuomonę ekspozicijų klausimu. Muziejaus darbuotojas, vadovaudamasis bendrais principais, privalo būti pasiruošęs sudalyvauti savo darbo vertinime ir to rezultatais remtis tolimesniuose veiksmuose.

Būtų tikslinga atkreipti dėmesį į N. ir P. Kotler aprašytą mobiliųjų ekspozicijų modelį. Jį taikyti tikslinga specializuotiems, smurtinį paveldą eksponuojantiems muziejams, kad šios ekspozicijos gelėtų apkelti Lietuvos miestus ir miestelius, būti eksponuojamos krašto muziejuose, bibliotekose, bendruomenės centruose ir mokyklose. Tačiau ekspozicijos aprašymas bei reklama turėtų kiek galima tiksliau nušviesti ekspozicijos turinį bei tikslus. O eksponuojant mokyklose orientuotis į vyresniojo mokyklinio amžiaus auditoriją, kuri tokio pobūdžio istorinį paveldą vertintų atitinkamai psichologiškai nusiteikusi ir su deramu rimtumu.

Tokiam eksponavimo modelio įgyvendinimui tikslinga įsteigti analogiškas paslaugų tiekimo įmones kaip N. ir P. Kotler aprašyta *The Smithsonian Institution Traveling Exhibition Service (SITES)*, viena didžiausių tokios rūšies paslaugų tiekimo įmonė. [42]

Magistro darbo pobūdis – taikomasis, *gali būti taikomas* kasdieninėje Lietuvos muziejų veikloje.

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS.....	6
ĮVADAS.....	7
1. SOCIALINĖS MUZIEJAUS FUNKCIJOS.....	10
1.1 Muziejinė komunikacija.....	12
2. SMURTINIS PAVELDAS XX AMŽIUJE.....	14
2.1 Muziejus totalitarinėje visuomenėje.....	14
2.2 XX a. antroji pusė, XXI a. pradžia.....	15
3. KOLEKTYVINĖ SOCIOKULTŪRINĖ TRAUMA. POTRAUMINIAI REIŠKINIAI.....	21
3.1 Sociokultūrinė trauma muziejinėje ekspozicijoje.....	24
4. TRAUMINIO PAVELDO ŠVIEČIAMOJI REIKŠMĖ.....	28
4.1 Smurtinio ir trauminio paveldo objektų bei ekspozicijų lankomumas.....	34
5. SMURTINIO PAVELDO EKSPONAVIMO ĮTAKA MUZIEJAUS LANKYTOJUI.....	35
6. SPECIALISTŲ POŽIŪRIS Į SMURTINIO PAVELDO VIZUALIZACIJĄ IR EKSPONAVIMĄ.....	41
IŠVADOS	46
BIBLIOGRAFINIŲ NUORODŲ SĄRAŠAS.....	50
SUMMARY.....	52
PRIEDAI.....	54

SANTRUMPŲ..SĄRAŠAS

I COM — International Council of Museums

LRBK — Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas

NKGB — Narodnij komisariat gosudarstviej bezopasnosti – Valstybinis saugumo liaudies komisariatas

NKVD — Narodnij komisariat vnutrinich diel – Vidaus reikalų liaudies komisariatas

SITES — The Smithsonian Institution Travelling Exhibition Service.

IVADAS

Muziejus — tai tokia vieta, į kurią pirmiausia einama kažką sužinoti. Taigi, muziejus turi tenkinti lankytojo smalsumą, estetinio pasitenkinimo poreikį ir mokyti jį. Tokia muziejų paskirtis kelia daug keblumų. Pirmiausia, kaip sužadinti ir, kas dar svarbiau, neapvilti lankytojo smalsumo? Juk muziejus ir gyvenimas, žiūra ir veiksmas negali egzistuoti nepriklausomai vienas nuo kito. Ar pakanka vien tik vitrinose pastatyti praeities relikтус, nebylius negrįžtamai praėjusių laikų liudininkus? Tikriausiai, ne. Tai gerai įrodo patirtis, kuomet žaidimo, vaidinimo ar šiuolaikiškai pateiktų audio bei vizualinių medijų pagalba, bandoma lankytoją įtraukti į praeities atkūrimo procesą.

Muziejų saugyklos, greta savo pagrindinių funkcijų, sudaro jungiamąją grandį tarp realaus pasaulio, iš kurio paimti daiktai, ir simbolių pasaulio, kurį sukuria muziejininkai.

Pats eksponavimo faktas reiškia, kad eksponatai neginčijamai vertingi ir atstovauja tam tikros rūšies daiktų visumai. Muziejaus fondų saugotojų, muziejininkų uždavinys yra pateikti informaciją lankytojams. Atsirinkdami ir eksponuodami daiktus atitinkamoje aplinkoje jie patvirtina daiktų reikšmingumą, jų kaip paveldo vertę.

Ekspozicijos paprastai būna sukurtos, kaip ištisi pasakojimai. Jų skyriai, turintys atskiras temas, savo charakteriu primena mažą pjesę teatre. Kas nors kartą lankėsi muziejuje žino, kad lankytojas retai laikosi „scenarijaus“, kurį siūlo ekspozicijos rengėjai. Lankytoją dažnai veikia noras improvizuoti. Muziejaus eksponatai neišvengiamai veikia lankytojo sąmone.

Kita muziejų paskirtis yra praeities, kitaip tariant atsiminimų, saugojimas ir diegimas būsimoms kartoms. Šiuo atveju susiduriame ne tik su ekspozicijos pateikimo būdų, bet ir su moralės bei etikos problemomis. Pavyzdžiui, kaip objektyviai ir tuo pačiu metu neužgaunant kitų perteikti karo, pokario palikimą ar aktyviai diskutuojamas holokausto, genocido, rezistencijos bei tremties temas. Šie veiksniai yra palietę daugybę žmonių. Patirtos tokio pobūdžio traumos yra klasikinės sąmonę traumuojančių įvykių pavyzdys.

Minėti veiksniai sąlygoja sukrėtimus ir išgyvenimus, kurie žodine tradicija bei vizualinėmis priemonėmis perduodami iš kartos į kartą. Savaimė suprantama, kad toks praeities perteikimo būdas yra labai paviršutiniškas ir subjektyvus: stengiamasi iškelti savo kančias ar heroizmą ir gal ne visada objektyviai vertinti kitų poelgius. Ar tai nesąlygoja mąstymo stereotipų, priešpriešos su „kitais“, vidinio ar nacionalinio visuomenės susipriešinimo bei patirtų traumų išisaknijimo?

Kaip parodyti psichologinį ir fizinį smurtą sukėlusius įvykius, kaip sukurti ekspoziciją neaštrinant įvykių liudytojų bei artimai susijusių su jais žmonių išgyvento streso? Ar visada tai

pavyksta? Ar visada muziejininkai atkreipia į tai dėmesį? Galbūt muziejininko misija ne tik objektyviai atkurti istoriją, bet ir subtiliai ją pertekti muziejaus lankytoji. Šiuo atveju, muziejininkų, kuriančių ekspozicijas, darbo reikšmė yra ne tik didaktinė, bet ir taikdariška: visuomenę reikia išlaisvinti iš stereotipų ir skatinti toleranciją.

Minėtieji aspektai aiškiai atskleidžia, kad muziejų ir praeities santykis yra tiesioginis, o siekiant kiek galima objektyvesnio praeities vertinimo „nebylių“ ekspozicijų nebepakanka. Kokybiška naujos muziejinės koncepcijos paieška yra vienas aktualiausių nūdienos muziejininkų uždavinių. Darbo tikslas — išanalizuoti socialinės ir kultūrinės traumos eksponavimo problemą Lietuvos muziejuose. Šiame darbe bandysime išsiaiškinti vieną iš svarbiausių šios problemos aspektų: socialinės ir kultūrinės traumos atspindį muziejinėje ekspozicijoje ir jos santykį su lankytoju.

- Pirmiausia išsiaiškinsime, kokios yra muziejaus funkcijos
- Antroje darbo dalyje apžvelgsime smurtinį paveldą XX a.
- Trečiojoje dalyje aiškinamasi, kas yra kolektyvinė trauma
- Ketvirtoje darbo dalyje Analizuojamas smurtinio paveldo šviečiamoji reikšmė.
- Penktojoje dalyje atliekamas sociologinis tyrimas, bandoma išsiaiškinti smurtinio paveldo įtaką muziejaus lankytoji
- Šeštojoje darbo dalyje tęsiamas tyrimas, remiamasi specialistų požiūriu į smurtinio paveldo vizualizaciją ir eksponavimą.

Darbo pobūdis yra taikomasis. Ši tema yra aktuali ieškantiems subtilesnių dar gyvos istorijos perteikimo būdų visuomenei. Ji nebuvo nagrinėta ankstesniuose Lietuvos muziejininkų darbuose. Informacijos šia tema nėra daug, todėl šis darbas gali būti naudingas Lietuvos muziejų praktikoje.

Rašant darbą naudotasi Irenos Šutinienės straipsniu [1], detaliai aptariančiu sąmonę traumuojančių įvykių ir kolektyvinės atminties sąsajas.

Naudotas Evaldo Kazlausko straipsnis apie politinių represijų psichologiją. [2]

Taip pat naudotasi D. Gailienės darbu [3; 5], nagrinėjančiu politinių represijų poveikį žmonių psichologijai. Šie dabai padėjo geriau suvokti nagrinėjamą problemą, išryškinti savitus jos aspektus.

Taip pat remtasi Nastazijos Keršytės straipsniais [4], [5], nagrinėjančiais Lietuvos muziejininkystės problemas. Šie tekstai atspindi keblumus, su kuriais susiduria mūsų krašto muziejininkai bei pateikia užsienio kolegų patirties pavyzdžių.

Siekiant geriau suprasti istorijos pateikimo ir didaktikos santykį naudotasi Arūno Poviliūno [6] bei Stanislovo Stašaičio [7] straipsniais.

Analizuojant muziejaus misiją ir strategiją padėjo Š. Enis bei D. Ebi straipsniai, [8], [9], Tatjanos Jurenevos vadovėlis aukštosioms mokykloms “Muziejininkystė” [10] bei Neil Kotler ir Philip Kotler knyga “Museum strategy and marketing” [11], J. Tumbridge ir kitų autorių darbais. [16]

Nagrinėjant šią temą buvo atliktas nedidelis sociologinis tyrimas, derinant kokybinį bei kiekybinį metodus. Apklausa labiau orientuota į kokybinį metodą, tačiau pateikus skaičius ir procentus buvo gauta kiekybinė išraiška. Pasitelktas klasikinės atrankos principas — apklausti muziejaus lankytojai. Taip pat remiantis tikslinės apklausos principu — apklausti muziejų darbuotojai, padarytas giluminis ekspertų interviu. Buvo užfiksuota ir apibendrinta žmonių patirtis tam, kad sukurti, kiek tai įmanoma, teisingą tikrovę atspindintį pagrįstą supratimą, kuriuo muziejai galėtų naudotis kasdieninėje veikloje.

Taip pat naudotasi ir šaltiniais leidiniais bei elektroniniais leidiniais, kurie padėjo geriau suvokti nagrinėjamą problemą.

1. SOCIALINĖS MUZIEJAUS FUNKCIJOS

Klausimas apie muziejų visuomeninę paskirtį turi seną istoriją. Tačiau muziejų socialinės funkcijos teorinis apibrėžimas tapo įmanomu tam tikrame muziejininkystės raidos etape. Rusijoje šią problemą pirmą kartą iškėlė eilė savo darbų 1960 m. pabaigoje –1970 m. pradžioje A. Razgon, sekančio dešimtmečio metais šį klausimą tyrinėjo D. Ravikovič, J. Piščulina, A.Zaks. [10; 326].

Muziejininkystėje išskiriamos dvi tradiciškai susiklosčiusios funkcijos, nustatančios muziejinės veiklos specifiką, muziejaus vietą ir vaidmenį visuomenėje – dokumentavimo funkcija bei švietimo ir auklėjimo.

Dokumentavimo funkcija tiksliai atspindi muziejaus rinkinius. Juose saugomų eksponatų pagalba sudaromas visuomenėje ir gamtoje vykusių procesų bei reiškinių vaizdas. Muziejinio dokumentavimo reikšmė yra ta, kad muziejus išaiškina ir atrenka gamtos objektus arba daiktus sukurtus žmogaus, kurie gali tapti autentiškais, objektyviais realybės liudytojais. Po to kai jie įtraukiami į muziejaus rinkinius, jie tampa konkretaus įvykio ar reiškinio ženklu ir simboliu. Ši būdinga muziejininkystei savybė – atspindėti tikrovę dar labiau atsiskleidžia mokslinio tyrinėjimo ir aprašymo procese. Dokumentavimo funkcija tenkina visuomenės švietimo ir kultūrinius poreikius bei realizuojama pagrindė muziejų fondų komplektavimo procese, jų saugojime ir tyrinėjime.

Švietimo ir auklėjimo funkcijos pagrindas – muziejaus informacinės bei ekspresinės savybės. Tai sąlygota pažintinių ir kultūrinių visuomenės poreikių. Ji įgyvendinama įvairiomis ekspozicijų ir kultūrinio – švietėjiško muziejų darbo formomis.

Daugelio tyrinėtojų, pavyzdžiui D. Ravikovič, nuomone, be šių minėtų dviejų funkcijų, muziejams būdinga dar ir laisvalaikio organizavimo funkcija, kurią sąlygoja visuomenės kultūringo poilsio ir emocinio atsipalaidavimo poreikis. [10; 329] Muziejaus lankymo laisvalaikio motyvas turi švietėjišką – kultūrinį charakterį.

Kai kurių muziejininkystės teoretikų ir praktikų nuomone, kaip atskirą muziejaus socialinę funkciją galima išskirti mokslinį – tiriamąjį darbą, kaupimą bei išsaugojimą (A.Razgon, A.Frolov), o taip pat komunikaciją (I. Iksanova). [10; 329]

Vieni tyrinėtojai išsako nepasitenkinimą tradiciniu požiūriu, jog muziejai charakterizuojami tik dviem aukščiau paminėtomis socialinėmis funkcijomis, kiti mano, kad pati muziejaus “socialinės funkcijos” reikšmė reikalauja kardinalios peržiūros. Vis tik, dauguma tyrinėtojų patvirtina funkcinės analizės apie muziejų vietą ir vaidmenį visuomenėje, jų tolimesnių vystymosi planų reikšmę.

Muziejaus socialinės funkcijos tarpusavyje nenutrūkstamai susiję. Dokumentavimo procesas tęsiasi ekspozicijų bei kultūrinio – švietėjiško muziejaus darbo eigoje. Juk ekspozicija

specifinė publikavimo forma to mokslinio darbo, kuris vyksta komplektuojant, tiriant ir aprašant muziejinius eksponatus. Ekspozicijos atlieka ir auklėjamąjį – švietėjišką darbą. Ekskursijos, paskaitos ir kitos švietimo formos tarnauja kaip ekspozicijos ir atskirų eksponatų komentarai.

Muziejų, kaip visuomenės laisvalaikio organizavimo reikšmės kėlimas turi įtakos eksponavimui ir kultūrinei – švietėjiškai veiklai. Akivaizdžiai pasireiškia tendencija kurti lankytojams patrauklesnes ekspozicijas jų interjero tobulinimo keliu, techninių priemonių – garso įrašų, kino ekranų, kompiuterių panaudojimu, teatralizuotomis darbo su lankytojais formomis, muziejiniais koncertais, šventėmis ir priėmimais.

1.1 Muziejų komunikacija

Komunikacija (lot. *Communico* – darau visuotiniu, sujungiu, bendrauju) – tai bendravimas, keitimasis patyrimu, mintimis, išgyvenimais. [12] Tokia prasmių seka rikiuojasi ties šia sąvoka. Pagrindinis komunikacijos bruožas – tai subjekto galimybė suvokti informaciją, kurią jis gauna.

Sąvoką “Muziejinė komunikacija” į mokslinę apyvartą 1968m. išleido Kanados muzeologas Džonas F. Kameronas. [10; 330]. Tyrinėdamas muziejų kaip komunikacijos sistemą, laikė jos išskirtiniais specifiniais bruožais vizualinį ir erdvinį charakterį. Pasak jo, muziejinė komunikacija – tai lankytojo bendravimo su muziejaus eksponatais procesas. Šio bendravimo pagrindas – iš vienos pusės, ekspozicijos kūrėjų sugebėjimas išrikiuoti, eksponatų pagalba ypatingas neverbalines erdvines “žinutes”, o iš kitos pusės, — lankytojo sugebėjimas suprasti “daiktų kalbą”. [10; 330]

D. F. Kameronas suformavo eilę muziejinės veiklos ir muziejaus bendravimo su auditorija pasiūlymų.

1. Kartu su fondų saugotojais, muziejininkais, kuriant muziejų ekspozicijas turi lygiateisiškai dalyvauti menininkai (dizaineriai), kurie profesionaliai valdo vizualinės – erdvinės komunikacijos kalbą.
2. Gidams (muziejų pedagogams) derėtų atsisakyti bandymų išversti vaizdines “žinutes” į verbalinę formą, o mokyti “daiktų kalbos” tuos lankytojus, kurie šios kalbos nesupranta.
3. Į muziejus turėtų būti priimti nauji specialistai – muziejų psichologai ir sociologai, kurie turėtų užtikrinti “grįžtamąjį ryšį” muziejinės komunikacijos efektyvumo kėlimo tikslu. Tai pasiekama ekspozicijos kūrimo proceso ir jos suvokimo korekcijos keliu.

Mūsų laikais susiformavo įvairūs muziejinės komunikacijos struktūriniai modeliai. Vienas iš labiausiai paplitusių yra, kai lankytojas bendrauja su muziejaus darbuotoju norėdamas gauti žinių, eksponatai tarnauja, kaip šio bendravimo vaizdinė priemonė. Kitas modelis yra, kai lankytojas betarpiškai bendrauja su eksponatais, kurie tuomet įgauna savęs vertinimo prasmę. Šio bendravimo tikslas – ne gauti žinių, o estetinis suvokimas, kuris neturi būti įtakojamas muziejininko suteikiamos informacijos. Tokia komunikacijos forma charakteringa meno muziejams, kurie be menotyrinių žinių suteikimo lankytojui dar kuria ir sąlygas estetiniams poreikiams bei išgyvenimams tenkinti. [10; 331]

Iš esmės naują požiūrį muziejinės komunikacijos teorijos kontekste išreiškė vokiečių muzeologas

J. Romederis. Pagal jo koncepciją, muziejuje esantis istorinis ar kultūrinis objektas negali būti vertinamas, kaip savarankiškas, kadangi jis visada yra tik “kažkurio visuomeninio – istorinio turinio ženklas” [10; 332].

Ekspozicijoje atsispindi ne pati tikrovė, o ekspozicijos autoriaus suvokiamos tikrovės interpretacija, kuri pristatoma kaip koncepcija ir dizainas. Šis muziejinės komunikacijos modelis naudojamas bendravimui su kita kultūra. Svarbiausia jame įveikti kultūrinę – istorinę diskusiją. Šiuo atveju muziejininko vaidmuo — būti tarpininku skirtingų kultūrų bendravimo metu. [10; 332]

Ekspozicijos suvokimas didžiąja dalimi priklauso nuo lankytojo individualių ypatumų, kadangi daiktai išreikštos idėjos ir vaizdai visada suvokiami per asmenybės vidinio pasaulio prizmę.

Todėl muziejinės komunikacijos aktas gali būti ne tik sėkmingas, bet ir nutrauktas, kai abiejų subjektų kultūrinės orientacijos skirtingos, ir ta vertybių reikšmė, kurią daiktams suteikia vienas iš subjektų, kitiems “neįskaitomas”. Kad išaiškinti komunikacijos pažeidimus ir formuoti “bendrą požiūrį į daiktą”, būtinas dialogas tarp komunikacijos subjektų, kuriame gali būti daiktų kaupimo prasmės verbalinio komentavimo elementai. Taip pat būtini sociologiniai bei psichologiniai tyrinėjimai tema: “muziejus ir lankytojas”, kurie leidžia muziejams užmegzti “grįžtamąjį ryšį” su savo auditorija. [10; 333]

2. SMURTINIS PAVELDAS XX AMŽIUJE

2.1 Muziejus totalitarinėje visuomenėje

XX amžius pagimdė totalitarizmo, kaip iš esmės naujo visuomenės tipo, fenomeną, kur visą valstybinės valdžios politiką sutelkė savo rankose kokia nors viena grupė, kaip taisyklė, politinė partija, kuri prievarta ir kariniu - policiniu teroru sunaikino demokratines laisves ir politinės opozicijos savo valdymui atsiradimo galimybę. Ši valdžios sistema ne tik totaliai kontroliuoja ekonomiką, politiką, bet ir dvasinę sferą, todėl jos neatsiejamais bruožais tampa nesulaikoma politizacija ir ideologizacija visuomeniniame gyvenime, manipuliavimas žmonių sąmone ir represijos prieš kitaip mąstančius. [10; 282]

J. Kotterio ir J. Hesketto nuomone, vertybės ir normos sudaro gilesnio suvokimo lygmenį, kurį veikia pasąmonėje glūdintys reiškiniai. Vertybės yra išmokstamos ir pripažįstamos, jos pamažu prasiskverbia į pasąmonę ir tampa automatiškomis, savaime suprantamomis. Taip jos įtakoja vadovavimą, žmonių tarpusavio santykius. [13]

1920 – 1950 metais totalitariniai režimai istoriškai susiformavo Italijoje, Vokietijoje, tarybų Sąjungoje, Kinijoje, Šiaurės Korėjoje ir kai kuriose kitose pasaulio šalyse. Nežiūrint į gilius geografinius, politinius ir nacionalinius šių režimų skirtumus – Musolinio fašistinio, Hitlerio nacistinio, Stalino komunistinio ir t.t. – jų sukurta oficiali ar totalitarinė kultūra turi neabejotiną tipologinių panašumų. Kiekviename iš šių variantų ji vaidina režimo “tarnaitės” vaidmenį, jiems siekiant politinių, ekonominių, karinių ar auklėjamųjų tikslų. Visomis savo išgalėmis ji stengiasi įvykdyti užduotį, suvienyti ir konsoliduoti naciją, liaudį aplink vadus ir valdančiąsias valstybės struktūras, šalinant arba naikinant tuos kultūros komponentus ir tuos veikėjus, kurie režimo pripažinti “nereikalingais” arba “pavojingais”. Tradiciniai kultūros institutai ir įstaigos, tame tarpe ir muziejai, įgauna anksčiau nebūdingų jiems funkcijų.

Italijoje atėjus į valdžią fašistams, pagrindiniu italų muziejaus uždaviniu tapo į plačiųjų masių sąmonę įdiegti idėją: šalies politinė misija, atitinkamai savo istoriniai paskirčiai, vėl tapti pasauline imperija. Ekspozicija buvo kuriama su išskaičiavimu, apeliuojant į jos suvokimo emocinį lygį, kai Romos ir italų nacijos didybė įsiskverbė į protus ne loginių išvadų, o triuškinančiai lankytojo vaizduotę veikiančia gausybe medžiagos, apjungtos sąvoka ROMA. [10; 284]

Kaip pavyzdys gali būti analizuojamas ir Sovietinio muziejaus kitimo procesas. Kardinalius pasikeitimus patyrė socialinis kultūrinis muziejų vaidmuo, kai 1920 – 1930 metais ėmė klostytis totalitarinis režimas, savo ištakomis siekiantis Spalio revoliuciją ir pilietinį karą. 1928 – 1934 metų vyriausybinuose potvarkiuose atkakliai diegiama mintis, kad muziejai turi pavirsti į tam

tikros rūšies ideologinį ginklą, politinį įrankį, kurio pagalba galima formuoti žmonių pasaulėžiūrą. [10; 285]

1920 – 1930 metais muziejų veikloje vyravo ne mokslinis – švietėjiškas, ne masinis švietimo populiarinimo, o politinis – švietėjiškas propagandinis darbas. Ekspozicijos pirmiausiai turėjo atspindėti klasių kovą. Klasių kovos procesas ir esmė turėjo būti parodyti ypač akivaizdžiai, tai yra išaiškinti ne etiketažu ir tekstiniais paaiškinimais, o eksponatų išdėstymu.

Istorinio profilio muziejai klasių kovą ir gamybinius santykius ėmė dėti į savo ekspozicijas, taip vadinamas “aplinkos scenas”, kuriose buvo interjeras ar eksterjeras su žmogaus dydžio manekenais tikroviškais drabužiais ir teatrinėm pozom. Reziümė išėjo tai, kas priimta vadinti vulgariu sociologizmu. Istoriniai muziejai prarado savo įrodomąją svarbą. Prieštaravimus sudarė siužeto dinamika ir figūrų statika, drabužių natūralumas ir meniškai apipavidalintas veido lipdukas [10; 285]. Lankytojų dėmesys susikoncentruodavo į menines ir technines detales. Teatrinė butaforija, panaudota kartu su muziejine tema, naikino ribą tarp jų. Iškėlė muziejinių vertybių eksponavimo būtinumo klausimą ir tuo pačiu griovė muziejaus ekspozicijos specifikos pagrindus. Nuo antros 1930 – ujų pusės vulgaraus sociologizmo antspaudas, žymėjęs muziejų ekspozicijas, ėmė pamažu blankti ir nykti. Muziejinės vertybės, tikrieji istorijos ir meno paminklai, pamažu ėmė atgauti savo teises. Muziejų ekspozicijos vėl atgavo savo specifinę daiktų ir vaizdų kalbą. Tačiau mokslinė – pagalbinė medžiaga nepaliko muziejų salių, kadangi ji sudarė neatskiriamą iš principo naujo tipo ekspozicijos dalį, kuri buvo pavadinta “temine ekspozicija”. Politinio - auklėjamojo darbo įtvirtinimas vedė prie muziejinės veiklos krypčių deformacijos. Pagrindinis muziejinis darbas buvo sukurti ekspozicijas, kurių pagalba turėjo būti vykdoma propagandinė - agitacinė veikla.

2. 2. XX a. antroji pusė, XXI a. pradžia

XX a. vidurys ir antroji pusė yra neįtikėtinų sukrėtimų laikas. Totalitarinių režimų stiprėjimas, ciniškas įtakos sferų dalijimasis, laikotarpis po Antrojo pasaulinio karo, masinės žudynės, teroras, trėmimai, koncentracijos stovyklos ir sovietiniai lageriai – visa tai negalėjo praeiti be pėdsakų.

Pagrindinės smurtinio paveldo kategorijos: gamtinės katastrofos bei nelaimingi atsitikimai, kilę dėl numanomos žmonių kaltės bei neatsargumo; žiaurumai, kuriuos viena lengvai identifikuojama žmonių grupė daro kitai lengvai identifikuojamai žmonių grupei; karo ar su karu susiję žiaurumai. Galimas dar smulkesnis skirstymas: persekiojimai ir pilietinių teisių suvaržymai, persekiojimai paremti rasiniu, etniniu ar moraliniu principais, masinės žudynės, kraštutiniai plataus masto naikinimo atvejai, vadinami genocidu.

Apie šias grupes galima kalbėti plačiau.

Karo žiaurumai: priskaičiuota, kad nuo 1945 m. netiesioginių karo veiksmų atveju žuvo 100 -150 milijonų žmonių. Karo paveldo interpretacijos problema taip pat kelia sunkumų. Pvz. JAV išleistas pašto ženklas, vaizduojantis atominę grybą ir skelbiantis, kad „atominis ginklas užbaigė karą“ susilaukė griežtos Japonijos kritikos ir jų spausdinimas buvo nutrauktas.

Persekiojimai ir teisių suvaržymai, tai yra kultūriniu, rasiniu ar politiniu pobūdžiu apibrėžtų grupių pilietinių teisių suvaržymai.

Masinės žudynės. Šio pobūdžio įvykiai smarkiai įtakoja kolektyvinę atmintį ir gali būti naudojami, siekiant skirtingų tikslų: siekiant įbauginti priešus ir užkirsti kelią tolimesniems maištams; aukos jį interpretuoja kitaip ir tuo būdu siekia revanšo arba pasipriešinimo tęsimo; šie įvykiai panaudojami trečios šalies, siekiančios savų tikslų. Žudynių mastai nėra lemiantis veiksnys. Užtenka atvejį garsiai „išreklamuoti“ ir jis tampa labai svarbus istorijai.

Genocidas. Šią sąvoką 1944 m. suformulavo Lenkinas, siekdamas apibrėžti iki tol negirdėto masto žiaurumus. Be to genocidas skirstomas į dar smulkesnes grupes. Genocido sąvoka yra labai sudėtinga ir dažnai iškraipoma, nes neįmanoma tiksliai apibrėžti kokio masto, lygio ar rūšies žiaurumus galima vadinti genocidu, o kokio – nevertėtų. Pvz., Europos Sąjunga buvo apkaltinta genocidu, nes laiku neįsikišo į karą Jugoslavijoje. Tačiau vienas pagrindinių genocido ypatumų yra tai, kad jis yra suplanuotas iš anksto, o ne atsitiktinis.

Smurtinio paveldo objektai:

Gynybinės miestų sienos. Jos ir jų fragmentai gali būti laikomi smurtiniu paveldu, pvz. Berlyno siena, tapusi Šaltojo karo ir ideologiškai padalintos Europos simboliu. Be to pastebėta, kad miestai išsaugoję sienas ar jų fragmentus yra patrauklesni turistams.

Karo liekanos. Fortifikacijos įrenginiai yra ilgaamžiai ir įdomūs objektai. Kita vertus, jie kelia ir panaudos bei ideologinių keblumų, pvz. Hitlerio bunkeris rytų Lenkijoje: jis patrauklus vokiečių turistams, kita vertus jis kelia pernelyg didelio susidomėjimo pavojų neonacistų tarpe.

Mūšių laukai. Jie dažniausiai sunkiai identifikuojami ir neišsaugo pirminės būklės. Dažniausiai juos mena kapai ar muziejai. Mūšių vietos yra svarbios tautiniam identifikavimui, pvzdžiui, Žalgirio mūšio laukas. Kita vertus mūšių vietos ginčytinuose teritorijose kelia tautinę nesantaiką.

Miestų bombardavimai. Tai paveldas, kurio negalima išsaugoti, tačiau jis užfiksuotas foto ir kino juostose. Tai paveldas, kuris simbolizuoja civilių kančias ir atskleidžia kas ir kodėl tai padarė.

Karo memorialai. Labiausiai paplitę ir dėl to virtę beveik nepastebimais yra paminklai, lentos, šventovės, pastatytos konkrečiose vietose Europoje. Jais siekiama iškelti žuvusių drąsą ir pasiaukojimą. Ypač tai galima pasakyti apie buvusią Sovietų Sąjungą ir Sovietinio bloko erdvę. Štai pavyzdžiui, viename iš Rusijoje leistų kelionių vadove sakoma, kad jis supažindins skaitytoją su

atminties vietomis, kurios mena „tarybinių karių, apgynusių savą tėvynę ir atnešusių laisvę Europos tautoms“ [14] žygdarbius.

Dabar vyksta karo memorialų reikšmės perkainojimas. Europa neskuba demontuoti didingų žygių įamžinimo, tačiau daugiausia dėmesio dabar skiriama aukų, kurių pareikalavo karai pagerbimui, o ne heroizmui išaukštinti. Dabartiniai memorialai išreiškia pacifistinę liniją. Kyla klausimas – ar tai karo memorialai ar taikos muziejai? Yra du ekspozicijų tipai: „mokslinės interpretacijos“, atskleidžiančios techninę karo pusės raidą, ir tuo pat metu rodančios jo dehumanizmą. „Karų siaubo“ interpretacija. Taikos muziejai stengiasi apibrėžti individualią kančią, o ne beasmenę statistiką.

Koncentracijos stovyklos. Tai vienas ryškiausių smurtinio paveldo objektų. Plačiausiai žinomos yra nacių įsteigtos stovyklos. Pirmosios nacių stovyklos buvo už Vokietijos ribų ir pirmiausia buvo darbo stovyklos. Vėliau jos tapo žydų, homoseksualistų, čigonų, karo belaisvių žudymo vietomis. [15]

Getai. Ypač svarbūs Rytų Europos smurtinio paveldo objektai yra miestų kvartalai, kuriuose buvo sutelkti žydų tautybės žmonės. Getai tapo nacių žiaurumo sinonimu ir holokausto simboliu.

Gulagas. Sovietinė koncentracijos stovyklų (lagerių) sistema savo žiaurumu niekuo nenusileido nacių koncentracijos stovykloms, tik dėl politinių priežasčių (pergalės Antrajame pasauliniame kare, Niurnbergo proceso, „Geležinės uždangos“) ji buvo žymiau „išreklamuota“. Tačiau daugeliui Rytų Europos tautų, tarp jų ir lietuviams, būtent Gulagas pirmiausia asocijuojasi su fiziniu, moraliniu, kultūriniu smurtu. Apleisti Gulago lageriai nevirto smurtinio paveldo ekspozicijomis, kaip, kad jų „giminaičiai“ Centrinėje ir Rytų Europoje. Jų nelanko žioplinėjančių turistų grupės, jų nerasime kelionių vadovuose. Gulagą mena tik susmukę barakai ir beveik nebepastebimos kalinių kapinės. Šie smurtinio paveldo objektai ir toliau išlieka toli nuo stebėtojų ir vertintojų. Apie juos daugiausia sužinoma iš ten kalėjusių žmonių atsiminimų, istorikų darbų ar archyvinių dokumentų, o ne iš autentiškų muziejinių ekspozicijų. Įdomu tai, kad Gulagas buvo, yra ir tikriausi bus neaktualus vakariečiams, kuriems daugiausia susidomėjimo ir emocijų kelia jų pačių išgyvenimai, t.y. nacių reinterpretuotos nacių įsteigtos koncentracijos stovyklos.

Smurtinio paveldo bei socialinės traumos objektai visada kėlė ir kelia vertinimo keblumą. Pavyzdžiui, ar etiška yra išaukštinti vienos arba kitos kovos dalyvius? Juk jų veiksmų negalima vertinti viena vertybių skale. Šiuo atveju tampriai susijusios yra tiek individualios tiek ir bendrosios žmonių veiklos aplinkybės. Viena vertus karas suvokiamas kaip seniausia žmonijos priemonė, kurios griebiamasi sprendžiant problemas, o žmonių veiksmai jo metu prasilenkia su moralės principais. Kita vertus, karas yra individų veiksmų visuma. Nuošalyje nuo jo nelieka niekas, pasiskirstoma tik vaidmenimis: įvykių dalyviai, liudininkai, budeliai, aukos,

pasyvūs stebėtojai ir t.t. Kiekviena iš šių grupių savaip matė ir vertino įvykius. Dar kitaip į juos žvelgia vėlesnės kartos, kurioms smurtinio paveldo objektai tampa susidomėjimą keliančiais praeities liudininkais, kurstančiais labai prieštarigus jausmus. Taigi atsakyti į klausimą ar kovų dalyviai „nusipelnė būti įamžinti“, vienareikšmiškai atsakyti neįmanoma. Maža to, taip kelti klausimą yra nekorektiška: jie buvo sudėtinė karo dalis, nepaisant to, kurią kariaujančią pusę jie palaikė, o jų veiksmai nėra nei geresni nei blogesni. Skiriasi tik jų interpretacija ir vertinimas, nelygu, iš kokių pozicijų į juos žvelgiama. Interpretacijos problemą spręsti privalo muziejininkai.

Smurtinio paveldo vertybių kaitos problema taip pat kelia daug keblumų. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui Vidurio ir Rytų Europos smurtinis paveldas buvo veikiai nukreiptas ideologijos tarnybai. Tai gerai iliustruoja buvusių koncentracijos stovyklų ekspozicijų pavyzdys. Buvusios Vakaruose (Belzenas, Dachau) simbolizavo nacių, kaip savotiškos dabar jau išnykusios padermės, žiaurumus, o esančios Sovietų Sąjungos įtakos zonoje (Buchenvaldas, Aušvicai) – virto klasių kovos atspindžiu: juose buvo naikinami tarybiniai žmonės, antifašistai, jose, vadovaujant komunistų partijai vyko pasipriešinimas ir kova dėl humanizmo ir t.t. [16; 122] Pavyzdžiui Buchenvaldas, buvęs anuometinės VDR teritorijoje, kuriame kalėjo daugiausia politiniai kaliniai ir karo belaisviai, tapo komunistų pasipriešinimo simboliu, o pagrindinis jo akcentas – Vokietijos komunistų lyderio Ernsto Telmano nužudymas ir Raudonosios armijos karių išitraukimas į antifašistinę kovą, vykusią šioje koncentracijos stovykloje. Tačiau, kaip jau minėta anksčiau, nepakankamas dėmesys kreipiamas į ekspozicijų kūrimą Gulage. Galbūt panašių ekspozicijų, kaip Vakaruose atsiradimas suteiktų satisfakcijos pojūtį arba moralinę kompensaciją nukentėjusiesiems už padarytą skriaudą. [15]

Po Sovietinio bloko žlugimo įvyko sąlyginė depolitizacija. Koncentracijos stovyklos tapo žmonijos kančios simboliais, skelbiančiais humanizmo idėjas. Kita vertus šie smurtinio paveldo objektai virto daugiausiai vienos tautos, žydų, kančios vietomis, o apie kitus užsimenama tik tarp kitko.

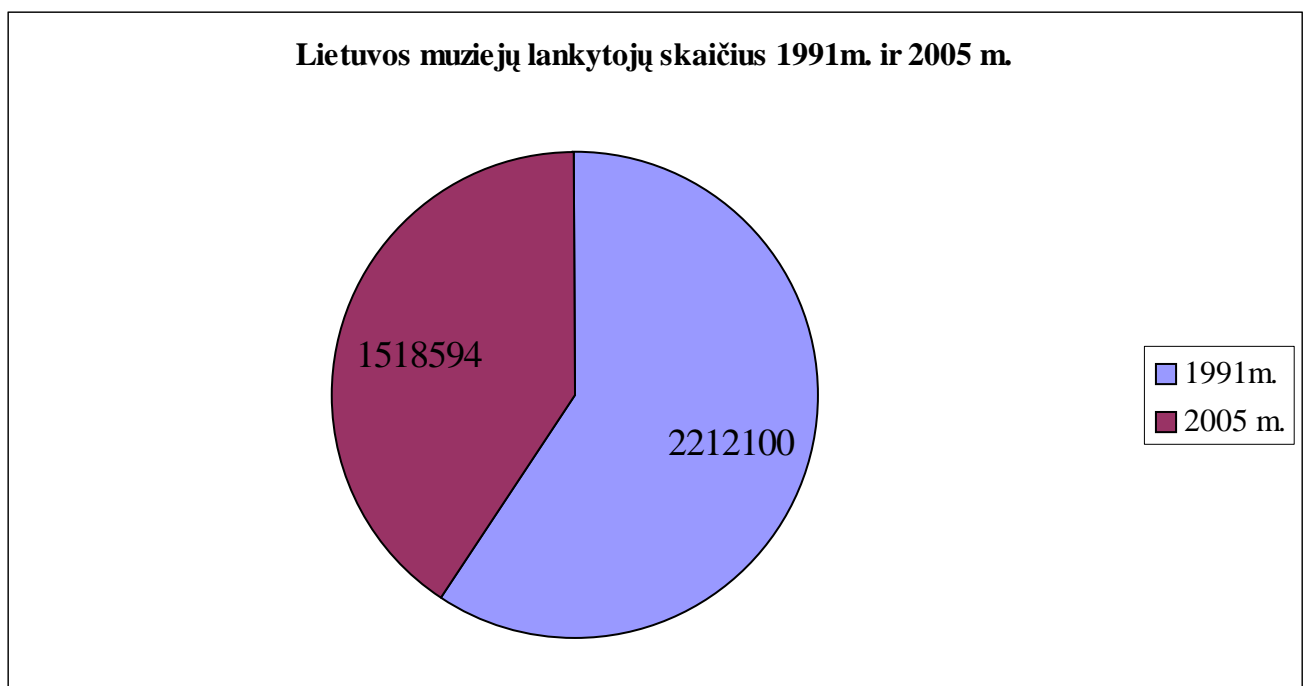
Smurtinio paveldo vertybių poslinkiai taip pat ryškūs ir Raudonosios armijos karių memorialų atveju. Pavyzdžiui, vengrai labai greitai atsikratė komunistinių simbolių bei „išlaisvinimo“ idėjų. Tačiau į jų šalyje žuvusius Raudonosios armijos karius požiūris yra kitoks. Didingas monumentas Budapešte, kuris kažkada reiškė Raudonosios armijos žygdarbį ir kovą prieš fašizmą, dabar tapo paminklu tūkstančiams čia žuvusių jos karių. [16;119] Pagal šį pavyzdį peršasi išvada, kad galima išvengti kultūrinio konflikto, nustojus vadovautis kraštutinėmis kategoriškomis idėjomis. Kadangi trauma nėra vienpusė ir galima apibrėžti ne vieną kategoriją žmonių, nukentėjusių nuo tų pačių veiksnių. Lietuvos atveju tai būtų II pasaulinio karo ir pokario įvykiai, tremtis, kuriuos įamžinti būtina, tačiau neįmanoma apseiti be smurtinio bei trauminio paveldo eksponavimo.

Grižkime prie šiuolaikinių Lietuvos muziejų. Beveik kiekvieno, net krašto, muziejaus ekspozicijoje randame eksponatus susijusius su rezistencijos kovų bei tremties žiaurumais. Dažnas lankytojas, į šio pobūdžio muziejus ateina patenkinti savo estinių poreikių, apsilankymas muziejuje, kaip maloni laisvalaikio praleidimo forma. Ar mūsų muziejai nedaro tos pačios klaidos kaip prieš tai minėti Italijos bei Sovietiniai muziejai XX a. pirmojoje pusėje. Kas svarbiau, ar apsauga nuo stresorių bei psichologinių traumų, ar savotiškas politinis - auklėjamasis darbas? Galbūt reiktų šias temas palikti specializuotiems genocido aukų bei rezistencijos muziejams arba kurti šiai temai atskiras ekspozicines sales, paliekant lankytojiui pasirinkimo teisę užėiti į ją ar ne.

Su Lietuvos nepriklausomybės atgavimu pasikeitimai buvo neišvengiami, keitėsi valstybinė santvarka, valstybės valdymo sistema, politinė, ekonominė situacija. Pasikeitimai palietė beveik visas sritis, nuo mokyklinės istorijos kurso iki muziejų ekspozicijų. Kai kurie muziejai buvo uždaryti, nes tapo neaktualiais, dėl tos priežasties, jog jie buvo sovietišškai politizuoti ir primesti visuomenei prieš jos valią, kaip patriotinio ugdymo įrankis. Nepriklausomybės atgavimas paveikė ne tik muziejus, bet ir kitas kultūros sritis: teatrą, bibliotekas, daile, kitas meno sritis. Minėti pasikeitimai priminė kultūrinę revoliuciją.

Muziejų lankytojų srautas buvo didelis, tai atspindi tuometinės muziejų veiklos ataskaitos. [17] Tikėtina, jog priežastis buvo atnaujintos muziejų ekspozicijos, atsikratyta didelės dalies sovietinio paveldo, atsirado daug anksčiau neskelbtos informacijos apie nepriklausomybės kovas, rezistenciją, Lietuvos gyventojų genocidą.

Grafikas Nr.1

Grafike Nr 1 analizuojami metai pasirinkti neatsitiktinai. 1991 m. – muziejinių ekspozicijų esminio pasikeitimo periodas, 2005 m. – nūdienu, aktuali analizuojant šiuolaikinę Lietuvos muziejų veiklą.

Remiantis muziejų veiklos ataskaitomis, 1991 m. Lietuvoje buvo 47 muziejai [17], 2005m. jų skaičius išaugo iki 105. [18] Muziejų skaičius Lietuvoje išaugo daugiau nei dvigubai.

Nerimą kelia tai, kad lankytojų skaičius, išaugus muziejų skaičiui, ne padidėjo, kaip to galima buvo tikėtis, o ženkliai sumažėjo, nuo 2 212 100 lankytojų 1991 m. iki 1 518 594 – 2005m.[Ten pat]

Norint sužinoti lankytojų sumažėjimo skaičiaus objektyvią priežastį, reikėtų vykdyti specialų tyrimą. Tačiau, net neatlikus tyrimo, aišku, jog lankomumą didžiąja dalimi lemia ekspozicijos turinio ir pateikimo patrauklumas lankytojui.

Vidinė muziejų organizacijos kultūra daro įtaką ir muziejaus patrauklumui visuomenėje, jų lankomumui.[19]

Rašant šį darbą buvo domėtasi smurtinio paveldo įtaka muziejaus lankytojui. Vėliau darbe bus analizuojamos muziejų lankytojų bei atskirų sričių specialistų nuomonės šiuo klausimu. Taigi iš anksto galima anonsuoti, jog kai kurie socialinę traumą atspindintys eksponatai nepasitarnavo ekspozicijos patrauklumui, nors neginčijamai atspindi istorinę tiesą.

3. KOLEKTYVINĖ SOCIOKULTŪRINĖ TRAUMA. POTRAUMINIAI REIŠKINIAI

Kiekvieno žmogaus praeityje galima aptikti veiksnių ar įvykių, kurie paliko vienokį ar kitokį pėdsaką jo mąstyme, suvokime ar pasaulėjautoje. Kitaip sakant, žmogaus praeitis projektuoja jo ateitį.

Kadangi visuomenę sudaro žmonės, patyrę įvairius išgyvenimus, galima teigti, kad žmonių bendrijai taikytini tokie pat dėsniai kaip ir atskiram individui. Nors, kaip teigia J. Jungas, „[...] individai negali perimti vieni kitų atminties, taip kaip jie negali turėti bendros smegenų žievės“, tačiau kita vertus – „[...] socialiniai ir kultūriniai atminties aspektai nušviečiami projektuojant į tautinių ar dažniau etninių bei rasinių grupių tyrimus „psichoneurozinį žargoną“. [1; 20] Taigi matome, kad individo išgyvenimų ir kolektyvinės atminties santykis yra neabejotinas. Kyla tik vienas klausimas: kiek viena įtakoja kitą?

Pasak psichoanalitikų, žmogus išgyveno traumuojantį įvykį kai buvo abu šie veiksniai: patyrė, stebėjo įvykį ar įvykius, kurie grėsė tikra arba galima mirtimi ar rimtu sužalojimu, arba kėlė pavojų jo paties arba aplinkinių sveikatai, arba susidūrė su panašiu įvykiu. [1; 39]

Žmogaus reakcija buvo didžiulė baimė, bejėgiškumas arba siaubas. [Ten pat]

Trauma turi taip pat dvejopą poveikį sociokultūrine prasme. Ji gali reikštis kaip:

- masinis reiškinys, kai dauguma grupės ar visuomenės narių patiria ir išgyvena traumą kaip individai ir masinė patirtis bei reakcija yra individualių patirčių agregacija.
- kaip kolektyvinis reiškinys, kai atitinkamos grupės ar visuomenės nariai suvokia traumą, kaip liečiančią juos visus, nepriklausomai nuo to, kiek priskiriančių save tai grupei žmonių patyrė ją asmeniškai. [1; 57]

Tam, kad trauma taptų visuomenine ar kolektyvine, būtina, jog ją suvoktų ir pripažintų didžioji dalis visuomenės, tautinės, religinės ir kitokio pobūdžio bendruomenės. Kitaip tariant, patirtas įvykis turi tapti vienodai svarbus daugumai vienos ar kitos grupės individų, nepaisant to ar jis yra tiesiogiai su jais susijęs, ar tai tėra tik idėjos pasekėjų patirtis.

Viena iš tokios traumos išraiškos formų yra kolektyvinė atmintis. Pavyzdžiui koncentracijos stovyklos patirtis yra sudėtinga trauma su sunkiais fiziniais, psichologiniais, socialiniais ir egzistenciniais stresoriais. Stresorių sukeltos pasekmės tiek fiziniai, tiek psichiniai sveikatai taip pat yra sudėtingos, susidedančios iš somatinių, psichologinių ir socialinių sveikatos problemų. Viena iš pasekmių – menkesnis sugebėjimas pakelti vėlesnius stresorius. [1; 59] Kita vertus, konclagerių fizinius ar moralinius suluošinimus patyrė tik žmonės, kalėję juose. Tačiau kai tenka išgirsti: „kai mus kišo į vagonus...“, arba „o kai mus trėmė...“, galima aiškiai pastebėti, kad nedaugelio gyvųjų trape išlikusių žmonių asmeninė patirtis tampa grupine. Taigi galima teigti, jog kalbant apie traumas, domėn reikia imti „[...] ne traumuojančius įvykius, o jų trauminius efektus.

Žinoma, kad kai kurie įvykiai beveik visada sukelia sociokultūrinę traumą, pavyzdžiui genocidas, teroro aktai ir panašiai.“ [1; 58] Taigi kolektyviai išgyvenamos traumos yra globalūs veiksniai: karas, represijos, nacionalinė, religinė ar kultūrinė priespauda ir t.t. Tokio pobūdžio traumos turi didžiulį poveikį naujų stereotipų formavimuisi, išskiriamos tam tikros žmonių grupės, jiems tarsi “klijuojamos etiketės”. Tai jaučiama visur, kasdieniniame gyvenime, politikoje, švietime ir net kultūros srityje, nuo meninės kūrybos iki muziejaus ekspozicijos. Kitaip tariant, tinkamai pasinaudojus traumos pasekmėmis yra įmanoma priešišškai nuteikti didžiąją dalį neutralių stebėtojų savo priešininkų atžvilgiu. Šis reiškinys ypač aiškiai buvo pastebimas sovietiniu laikotarpiu, tačiau negalima tegti, kad šiuolaikinėje santvarkoje stereotipų daroma įtaka išnyko.

Taigi „Trauma atrodo tapusi neatsiejama XX a. antrosios pusės žmonių pasaulėvaizdžio dalimi ir ženklu: šio amžiaus karai ir masinės žudynės esmiškai transformavo optimistinę modernizmo pasaulėžiūrą ir istorijos pažangos scenarijų; greta XX a. žmogaus savijautą traumų akivaizdoje nusakančio dažnai cituojamo T. Adorno posakio „Po Aušvico neįmanoma rašyti poezijos“, galima prisiminti ir lietuvių poeto strofą, kurioje ironiškai sugretinamos abi pasaulėžiūros: „Pasaulis yra trauma“.[1; 59]

Lietuvoje XX a. pakako įvykių, kurie traumavo visuomenę. Po didelio masto politinių represijų praėjus 60 metų, nukentėjusieji vis dar jaučia ilgalaikio traumavimo nulemtas pasekmes. Viena vertus, politiniai kaliniai mano, kad įkalinimas padarė nepataisomų pokyčių jų gyvenime, kita vertus, jie sugeba įprasminti savo patyrimą.

Vieno sociologinio tyrimo metu buvo apklausta 50 politinių kalinių ir 50 represijų nepatyrusių tos pačios amžiaus grupės asmenų. Tyrimas parodė, kad politiniai kaliniai patyrė daug daugiau traumų nei kiti šios tyrimų grupės nariai. Politinių represijų aukos patyrė badą, kankinimus, pažeminimą, persekiojimą. Buvusiems politiniams kaliniams reikšmingi labiau nei kitiems tiriamiesiems būdingi tokie potrauminio streso požymiai: įkyrūs pasikartojantys prisiminimai, miego sutrikimai, disociacijos simptomai. [20]

Memorialinio departamento direktorė Gintarė Jakubonienė leidiniui „Veidas“ pasakojo, kad dirbdama „Gyvosios atminties“ programoje aiškiai pajuto, su koku skausmu žmonės kalba apie tremtį ir kitus sunkius karo bei pokario represijų išgyvenimus. Nors praėjo pusė amžiaus, tačiau „Žmonės lengvai konstatuoja savo biografijos faktus – „ištrėmė“, „išvežė“, „atvykome į lagerį“... Bet paklausti apie asmeninį skausmą, kaip tai vyko iš tikrųjų, ką jie tuo metu jautė, išsiskirti nebenori kalbėti, pravirksta, gražo rankas. Iš karto pajunti, kad toms žaizdoms užgyti neužteko laiko ir nežinia ar jos apskritai kada nors užgis. Kitiems paprasčiau rašyti nei pasakoti. Gal todėl tremtiniai ir politiniai kaliniai yra parašę tiek daug memuarų, atsiminimų“. [20] Paklausta, ką mananti apie besiformuojančią visuomenės nuomonę „viską užmirškim ir gyvenkim toliau, žvelkim į ateitį, o ne į praeitį“, pašnekovė atsakė, kad, jos nuomone, skausmas perduodamas iš kartos į kartą

ir jo ignoruoti nepavyks, kad ir kaip to trokštume: „aš kalbu apie dvasinį skausmą, ne apie pensijų dydį, sakė G.Jakubonienė. — Aš pati pažįstu seną moterį, kuri matė, kaip jos broliukus ir sesutes užkasė gyvus, o ji pasislėpusi stebėjo tą vaizdą, matė išprotėjusią iš skausmo motiną. Ta moteris man pasakojo, kad ji ir dabar nuolat girdi užkastų vaikų klyksmą, mato juos košmariškuose sapnuose. Tie žmonės, kamuojami baisių prisiminimų, gyvena tarp mūsų, jie — mūsų visuomenės dalis. Neturime teisės jų ignoruoti.“ [20] Šiuo atveju aiškiai išvelgiamas individo išgyvenimų ir kolektyvinės atminties vienovė. Kyla klausimas, kiek įtakos tam gali turėti muziejus. Kokią misiją atlieka muziejaus ekspozicija? Ar vitrinos su politinių, socialinių ir kultūrinių represijų reliktais neatgaivina kančios? Ar nekursto neapykantos “skriaudikams”, kurių jau seniai nėra?

Kare patirtos traumos yra klasikinis sąmonę traumuojančių įvykių pavyzdys. [21] Aktuali yra karių, dalyvavusių „užmirštuose karuose“, Lietuvos atveju kariai dalyvavę Čekoslovakijos įvykiuose, Afganistano karo veteranai ir t.t., problema: paprastai iš karo grįžtantys kariai yra mylimi ir gerbiami, visuomenės palankumas padeda įprasminti sunkią karo patirtį, sumažina karo traumas lydinčios simptomatikos intensyvumą. Tačiau kartais visuomenė karių nelaukia, neskuba pripažinti jų aukos ir jiems padėti. Dažnai tokie karai nurašomi „politinėms klaidoms“, o informacija apie juos slepiama. Reakciją į karą ir jame dalyvavusius žmones būna neigiama. Tokį teiginį iliustruoja tyrimai atlikti JAV. Tiriant Vietnamo karo veteranus paaiškėjo, kad būtent jiems, jei palyginsime su kitų karų dalyviais, pasireiškia potrauminiai sutrikimai. Manoma, kad tam įtakos turėjo karo nepopuliarumas ir visuomenės priešiškus kariausiųjų atžvilgiu.[1,185] Vėl kyla klausimas, ar mes teisingai pasirenkame prioritetus. Ar nelieka nuskriaustų, taip pat išgyvenusių traumas, tačiau pamirštų? Kas turėtų juos priminti jeigu ne muziejus — kultūros švietimo įstaiga renkanti, sauganti, tirianti ir eksponuojanti kultūros, istorijos bei kitas vertybes.

Ko reikia patyrusiems socialines nuoskaudas žmonėms, kad būtų sumažinti žalojančių traumų padariniai? D.Gailienė teigia, kad Vokietija laikoma vienu geriausių praeities traumų įveikimo pavyzdžių. Šiame procese labai svarbūs mažiausiai keturi komponentai:

1. baudžiamosios teisės taikymas, pvz.: Lietuvos atveju, tai galėtų būti Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso XV skyriuje “Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai” esančių straipsnių taikymas;

2. finansinės priemonės: kompensacijos aukoms;

3. politinės ir konstitucinės priemonės bei psichologinis pedagoginis „perdirbimo“ procesas. [3]

Akivaizdu, kad patirto traumuojančio įvykio atminties ir interpretacijos aspektai yra labai svarbūs, čia nemažą vaidmenį gali vaidinti muziejai, kaip atminties puoselėtojai. Matome, jog

atmintis, istorija ir nūdienu yra susijusios labai tarpiai. Praeityje išgyventos traumos nulemia ateitį, kursto konfliktą.

Daugelio demokratinių valstybių baudžiamieji įstatymai netaiko senaties termino tokiems nusikaltimams dėl praeityje vykdytų masinių žiaurumo aktų.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 95 straipsnio 5-joje dalyje numatyta, kad nėra senaties šiems nusikaltimams: Genocidas (LR BK 99 str.), Okupuotos valstybės civilių trėmimas ar okupavusios valstybės civilių gyventojų perkėlimas (LR BK 102 str.), Tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žudymas, žalojimas, kankinimas, ar kitoks nežmoniškas elgesys su jais (LR BK 101, 103 str.). [22]

3.1 Sociokultūrinė trauma muziejinėje ekspozicijoje

Dr. Nastazija Keršytė pažymi, kad „Nuo XX a. paskutinio dešimtmečio Lietuvos muziejininkai, veikiami visuomenės nuomonės ir poreikių, sureikšmino tas muziejų veiklos kryptis, kurias jau senokai Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos kraštų muziejininkai laiko prioritetinėmis. Tai švietimas ir viešosios paslaugos. Nevienareikšmiškai vertinamos muziejų pastangos atlikti kai kurias mokyklų, teatrų, bibliotekų ir kitų institucijų funkcijas, rūpintis tokiomis viešosiomis paslaugomis, kurias teikia kitos institucijos, siekti pelno.“ [5] Taigi viena vertus muziejai Lietuvoje lyg ir tampa švietimo ir ugdymo įstaigomis. Kita vertus lietuviai išlieka labai konservatyvūs ir esminis nūdienos muziejų, susijusių su sociokultūrine trauma akcentas yra sovietinė okupacija, kuri pateikiama labai vienapusiškai: „Birželio tremtis palietė visus visuomenės sluoksnius, bet labiausiai nukentėjo sąmoningiausias ir aktyviausias sluoksnis — nepriklausomybės metais išugdyta Lietuvos inteligentija. Nuo jos daugiausia priklausė lietuvių tautos identiteto išsaugojimas ir Lietuvos gyventojų priešinimasis sovietizacijai ir kolonizacijai. 1941 m. birželio 14 d. — pirmoji masinio trėmimo diena mūsų tautos ir valstybės istorijoje liks kaip viena tragiškiausių dienų. Šios datos 60-mečiui paminėti buvo suorganizuota paroda „Didžiosios tremties pradžia — 1941“. Joje parodomas tautos genocidas, prasidėjęs Lietuvos politinio ir karinio elito bei jų šeimų narių naikinimu. Eksponuojami valstybės veikėjų, karininkų, mokytojų ir kitų represuotų asmenų dokumentai, fotografijos, asmeniniai daiktai. Parodos rengėjai dėkoja Lietuvos genocido aukų muziejaus, Lietuvos vaizdo ir garso archyvo, Nacionalinės Martyno Mažvydo ir Mokslo akademijos bibliotekų darbuotojams, Lietuvos kariuomenės karių, nukentėjusių nuo sovietinio ir nacistinio genocido, artimųjų sąjungos nariams ir visiems padėjusiems surengti šią parodą.“ [23] Taigi svarbiausia visais įmanomais būdais parodyti Lietuvos elito naikinimą, atskleisti jo mastus. Tačiau nesiaiškinamos, tiksliau pasakius – neaiškinamos sovietų ar nacių veiksmų priežastys. Tokio pobūdžio muziejai virto „kančios mito“ kūrimo įrankiais.

N. Keršytė sako, jog „Visų muziejų ekspozicijų tikslas — atsigręžti į praeitį, kurioje nėra tarybų valdžios laikų ir kuri yra patikrinta vertybių ir mokslo kriterijais“.[4] Toks požiūris yra teisingas, tačiau kaip išvengti klaidų vertinant „patikrintas vertybes“? Kaip moksliniais kriterijais įvertinti traumos sunkumą ir jos poveikį?

Taigi vien tik atsisakyti sovietinio palikimo neužtenka. O juk būtent taip buvo tikimasi išspręsti visas problemas tiek politines, tiek kultūrinės, tiek ir dvasines. Vienas tipiškiausių pavyzdžių, iliustruojančių kaip Lietuvoje buvo imtasi atkurti kančios vaizdinį tai mintis įkurti muziejų, skirtą praeities kančioms ir kovoms paminėti. Tuomet, buvo pradėta rinkti įkalinimo, tremties, partizanų kovų išlikusias relikvijas, dokumentus, rankdarbius, foto nuotraukas, ginklus, šovinius ir kt. Deja, be valdžios paramos idėja neįgyvendinama.“ [24] Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministro bei politinių kalinių ir tremtinių sąjungos prezidento 1992 m. spalio mėn. 14 įsakymu įsteigtas Lietuvos genocido aukų muziejus. [25]

Viena vertus rezistentų ir kovotojų už Lietuvos laisvę atminimas yra gerbtinas, kuri būtina puoselėti. Kita vertus pokario rezistencija taip pat yra ryškus kolektyvinės socialinės bei kultūrinės traumos pavyzdys. Vieniems ji yra kova už idealus, dėl, kurių tiek iškentėta, kitiems gi – „banditizmas“, nuo kurio nukentėjo jų artimieji. Kaip ir muziejinio istorijos interpretavimo atveju iškyla korektiško pateikimo problema: ar ginklai, asmeniniai partizanų daiktai, nuotraukos, kitaip tariant visa tai, kas sudaro panašių muziejų ekspozicijų pagrindą padeda išgydyti ar suvokti traumą? Juk sovietiniuose karo muziejuose taip pat buvo eksponuojami būtent tokie daiktai ir nuolat primenama: „niekas neužmiršta, niekas neužmirštas“. Ar tokiu principu turi būti iliustruojama praeitis? Kita vertus jis yra patogiausias – ginklai, smurtinis paveldas visada kėlė susidomėjimą. O jei dar prie jų padėjus išsamią etiketę ir leidus eksponatus paliesti? Yra didelė tikimybė, jog tokia ekspozicija taps patrauklesne. Galima sakyti, kad šiuo atveju iš Vakarų perimama muziejininkų patirtis rodanti, kad „[...] šiandienos muziejų kolekcijų interpretavimo ir sąveikos su visuomene paieškoms įtaką daro visuomenės noras muziejuose rasti: „blokbusterių“ (angliškai „blockbuster“ reiškia Antrajame pasauliniame kare naudotas galingas bombas) — ką nors neįprasto, įspūdingo. Be to, jie nori turėti galimybę ir aktyviai interpretuoti eksponatus, tenkinti savo poreikius, rasti muziejuose tai, kas padėtų jaustis saugiams.“ [5] Senas ginklas, kuris nešaudo yra išteis įdomus ir tuo pat metu saugus eksponatas. Tačiau ar daugelis susimąsto apie tai, kas su juo buvo daroma, kai jis veikė? O kokią įtaką tai daro vaikams ir paaugliams? Ar nereikėtų žymos prie ekspozicijos: „N – 7, N – 14 ar panašios“ ?

Štai kaip aprašomas „tikras“ lietuvių kančias ir pasiaukojančią kovą simbolizuojantis muziejus: „Per dešimtmetį muziejus gausiai pasipildė eksponatais, archyviniais dokumentais, žmonių prisiminimais. Jį aplankė tūkstančiai lankytojų (šimtai ekskursijų ir pavienių lankytojų). Daugiausia lankosi vietos moksleiviai, kareiviai, studentai, bet atvyksta ekskursijos ir iš visos

Lietuvos. Mėgsta lankytis užsieniečiai, kurie stebisi, kaip tokia maža tauta galėjo taip ilgai (visą dešimtmetį) priešintis žiauriam, šimteriopai galingesniam priešui. Muziejus – ne tik istorija, ne tik kovų ir tautos genocido iliustracija, bet ir aukšto, kilnaus idealizmo, pasiaukojimo Laisvės aukurui šventovė, kurioje žmogus atsigauja, tarsi nusiplauna savo sielą nuo kasdienybės drumzlių.“ [24] Ar tikrai kančia parodyta šio muziejaus ekspozicijoje nuplaus „kasdienybės drumzles“ nuo sielos, o ne sudrums jas iš naujo? Galima teigti, kad svarbiausia šiuo atveju ne noras papasakoti lankytojui kokia buvo pokarinė Lietuva, o dar ir dar kartą priminti apie kovą, didvyrišką priešinimąsi, pasiaukojimą, kankinimą ir pan.. Toks muziejus gali skatinti patriotizmą, meilę savam kraštui, mokyti gerbti žuvusius už tėvynę, bet ar jis nesukels neapykantos „skriaudikų“ tautai ar nesukurstys tautinio priešiško? Juk priminimas apie didvyrišką kovą ir kančią ne gydo, o priešingai – vis gilina praicityje patirtą traumą. Gilėjantys praeities nuoskaudų randai ir toliau verčia ieškoti „kaltųjų“, skatina visuomenės vidinius prieštaravimus.

Vienas svarbiausių ir vienas geriausiai žinomų muziejų, susijusių su kolektyvine trauma yra Genocido aukų muziejus, įsikūręs buvusiose KGB rūmuose Vilniuje. Štai kaip nurodoma jo paskirtis bei išskirtinumas, kitų muziejų trape: „Genocido aukų muziejus – dar visai naujas, ką tik paminėjęs veiklos dešimtmetį, tačiau jau dominantis daugelio šalių turistus, o mums, Lietuvos gyventojams, primenantis skaudžią praeitį, netektis... Muziejus unikalus tuo, jog yra vienintelis Baltijos valstybėse, įkurtas tame pačiame pastate, kuriame nuo 1940 m. antrosios pusės iki pat 1991 m. rugpjūčio sovietinės represinės institucijos NKVD ir NKGB kūrė Lietuvos gyventojų trėmimų, suėmimų, kitaminčių persekiojimo tautos siekio atkurti nepriklausomybę gniuždymo planus. Vienas iš pagrindinių muziejaus tikslų yra atskleisti sovietinio okupacinio režimo nusikaltimus Lietuvoje, įamžinti sovietinio genocido aukų ir laisvės kovotojų atminimą, tyrinėti ir propaguoti istorinę-dokumentinę medžiagą, pasipriešinimo okupaciniam režimui būdus ir mastą.“ [26] Vėl matome, kad pagrindinė muziejaus užduotis, atskleisti ir priminti, kitaip tariant gilinti socialinės, kultūrinės traumos randus, o ne siekti suvokti kodėl taip atsitiko, kokie veiksniai sąlygojo trėmimus ir persekiojimus.

Genocido aukų muziejus turėtų tapti „blokbasteriu“, traukiančiu „paliesti“, tai yra pasivaikščioti po KGB rūmus. Užsienio turistui KGB tėra tik baisi organizacija, kuri buvo apraizgusi visą pasaulį. Tai kodėl gi nepasinaudoti proga ir apžiūrėti „tikrus kagebistų rūmus“. Lietuvos gyventojų atveju KGB problema yra žymiai gilesnė: į šiuos rūmus mus veda ne vien tik smalsumas pažiūrėti kamerų kabinetų ir t.t, bet ir suvokimas, kad einama į organizacijos patalpas, su kuria vienaip ar kitaip teko susidurti mūsų tėvams ir seneliams. Tai jau kokybiškai nauja paskata apsilankyti muziejuje, kurios patenkinimui nepakanka vien tik siekio „priminti tautos kančią.“

Beje ir žydai, kurie savo praeities atminimą saugo Tolerancijos centro sienose, nepamiršta nurodyti, kad „1989 m. rugsėjo 6 d. LR Vyriausybės potvarkiu Nr. 177p po beveik

penkiasdešimties metų Vilniuje buvo atkurtas Žydų muziejus. Pagrindinis tikslas – prikelti iš užmaršties Lietuvos žydų istoriją bei kultūrą, atskleisti tautos tragediją Antrojo pasaulinio karo metais.“ [27] Tolerancija yra tolerancija, tačiau svarbiausia „tautos tragedija“.

Taigi akivaizdžiai matoma, kad esminis muziejų, kurių ekspozicijos yra susijusios su trauminiais įvykiais bruožas yra ne aiškinimas, o siekis supažindinti. Tai tikrai neišspręs praeities problemų ar neišgydys traumuojančių įvykių paliktų randų visuomenės sąmonėje. Tačiau būtina siekti, kad ekspozicijos neatvertų „senų žaizdų“, kad neatnaujintų streso. Tam, kad būtų pasiektas teigiamas rezultatas reikia tobulinti ar net keisti muziejų koncepciją. Muziejus turi tapti gyvosios didaktikos centru, kuriame bus ne tik „rodoma“, bet ir aiškinama.

4. TRAUMINIO PAVELDO ŠVIEČIAMOJI REIKŠMĖ

Taigi kaip matome trauma yra labai svarbus ir skausmingas veiksnys, kurio sukelti padariniai labai reikšmingi. Kaip ir kiekvieno neigiamo pojūčio ar poveikio išdava, traumos pasekmės yra taip pat neigiamos. Kokiu būdu būtų galima jas sušvelninti, kaip galima pasiekti ne traumų eskalavimo, o jų išgydymo, suvokimo, permąstymo?

Pirmiausia, siekiant įveikti traumas yra stengiamasi atkurti teisingumą – pasmerkiami kaltininkai, juos teisia teismuose, nusikaltimų prieš žmogiškumą aukoms mokamos kompensacijos, jų atminimas įamžinamas memorialais, atmintinomis vietomis ir muziejų ekspozicijose. Kita vertus tai tėra tik materialiosios duoklės aukoms atidavimas. Šiose priemonėse glūdi daugybė prieštaravimų – kodėl pagerbiami vieni ir pamirštami kiti, kaip nuspręsti, kurie labiau nukentėjo ir kodėl „tie“ yra nukentėjusieji, o „kiti“ budeliai. Taip pat verta atkreipti dėmesį į tai, jog „[...] iki šiol naudojamos strategijos – teismai, paminklai, muziejai, atskiros ekspozicijos ir kitos priemonės – turi daug neišsprendžiamų arba tik dalinai išsprendžiamų problemų. Tarp jų daug teisinių sunkumų; H. Arendt žodžiais tariant, „baudžiamoji teisė nepritaikyta tirti administruojamoms žudynėms.“ [1; 61] Šiuo atveju mūsų nedomina teisinės socialinės traumos ir visuomenės mąstysenos santykio problemos. Kita vertus jos atskleidžia tai koks tamprus yra ryšys tarp šių dviejų dalykų.

Aiškinantis tai, kaip kolektyvinė trauma atsispindi praeities įvykių pateikime visuomenei, domėn reikia imti dviejų sąvokų skirtumus – „kultūrinės vertybės“ ir „palikimo“. Iki 1989 m. šie terminai buvo suprantami kaip sinonimai. Juos skirti pradėta nuo 1990 m., po įvykusio Lietuvos kultūros kongreso. Palikimas simbolizuoja veiksmo rezultata: praeities darbai, paminklai, reiškiniai. Anot istoriko R. Vėbros „palikimas“ neturi privalomo aspekto. [28] Tiek žmogus, tiek ir valstybė, gavusi palikimą turi teisę rinktis, ką eksponuoti, o ką atmesti. Tai reiškia, kad šiuo atveju nėra įsipareigojimų ateinančioms kartos. Jei paminklas praranda moralinę bei dvasinę vertę, jį galima paprasčiausiai išmesti. Tačiau kita vertus, ar galima išmesti praeities fragmentus, sudedamąsias tautos istorijos dalis? Įmanoma tik kai ką atidėti į šalį, nustumti į šešėlį, rečiau minėti ir prisiminti, o kai ką – garbinti, statyti ant pjedestalo, aukštinti ir puoselėti. Taigi visuomenė turi reikalą ne su „palikimu“, o su „kultūrine vertybe“, paveldu. Paveldas tai viskas, ką tik atėję į pasaulį randame iki mūsų sukurta, yra buvusių epochų kultūros palikimas mums. [28] Taigi kultūros palikimas yra nediferencijuoti pagal kultūrinę reikšmę praeities relikvai, kurie paliekami mums kaip buvusių kartų kultūrinės veiklos liudininkai.

Šiuo atveju iškyla „palikimo“ ir „kultūrinės vertybės“ apibrėžimų problema. Kiekviena nauja karta, ar politinė santvarka, negali nei visko paimti iš praeities, nei visko atmesti. Tada su praeities reliktais elgiamasi kaip su „paveldėjimu“ – dalis jų atmetama ir paliekama sunykti, o dalis – saugoma ir puoselėjama. Tačiau yra tokių praeities relikto, kuriems tokia sąvokų ir elgesio su jais

diferenciacija netaikoma. Tai yra paveldas – kokybinė ir istorinė kategorija, praeities kultūros genofondas. Taigi palikimas tai – ką mums palieka praeitis, paveldas – tai, kas mums teisiškai pridera, o paveldo vertybė – tai, ką mes pripažįstame kultūros savastimi. [28; 135] Šios sąvokos nėra nei sinonimai, nei alternatyvos. Tai vientiso istorinio proceso, tęstinumo saitais susietos sudėtinės dalys, tai atidavimas ir priėmimas. Kiekviena karta modifikuoja paveldo vertybes, papildo jas savo veikla. Tada jos, ateinančių kartų atžvilgiu, vėl virsta kultūriniu ir net muziejiniu palikimu, kurį jų palikuonys tvarkys savo nuožiūra. Taigi yra galimybė, kad ir dabartinės kultūros vertybės ateityje bus peržiūrėtos, jų registrai taisomi, pildomi, braukomi. Todėl kultūros vertybių registrai nėra nekintantys sąrašai, o muziejinės ekspozicijos nėra nepajudinamos kultūros vertybių šventovės. Jie pritaikomi prie kintančių politinių, socialinių ar kultūrinių sąlygų, prie lankytojų poreikių. Jie nėra „blogi“ ar „geri“, „teisingi“ ar „klaidingi“. Jie yra tokie, kokių reikia konkrečiam laikmečiui. Reikia atminti tik vieną dalyką – bet koks istorinis tarpsnis yra vertas dėmesio. Ir tas, kurio dabar kratomės irgi yra mūsų istorijos dalis.

Trumpam įsivaizduokim, kad ekspozicija lieka be etikečių ir sukeičiamas įprastas eiliškumas. Prieš lankytojo akis keičiasi daiktų panorama, kuri pažadina apmąstymus. Daiktai praranda savo pradinę praktinę reikšmę ir įprastą aplinką. Tačiau jie lankytojui asocijuojasi su kitomis epochomis ir vietovėmis. Lankytojas, pats to nesuvokdamas, sukonzentruoja savo dėmesį į konkrečius daiktus, kurie priverčia veikti jo atmintį, sukuria vidines asociacijas, kur susijungia fantazija, susidomėjimas ir nerimas. Šis atsiradęs tarpusavio ryšys priklauso sąmonės erdvei. Sąmonės erdvė analogiška erdvei, kurią sukuria menininkai — ekspresionistai. Kai daiktai praranda konkrečią prasmę, jie pavirsta simboliais, priverčiančiais veikti žmogaus sąmonę. [29]

Kalbant apie praeities ir nūdienos santykį, reikėtų panagrinėti esminę formulę: Istorija+ Istorinė atmintis + Paveldas.

Šios trys dalys yra tarpiai susijusios viena su kita ir viena kitą smarkiai įtakoja. Kiekvienos tautos, valstybės ar socialinės grupės istorinė atmintis, iš jos kylantys profesionalus istorijos mokslas ir kultūros paveldas bus skirtingi. Tai gi egzistuoja skirtumai tarp praeities (to kas įvyko), istorijos (pastangų tai aprašyti), istorinės atminties ir paveldo. Todėl visi su materialinėmis praeities interpretacijomis susiję ginčai, prieštaravimai, konfliktai, „paveldo emocijos“ signalizuoja visuomenės santykių su praeitimi ir dabartimi pobūdį bei jos ateities lūkesčius. [30]

Tradiciškai istorijos mokymas siejamas su praeities pažinimu, viena iš svarbiausių prielaidų, sudarančių galimybę suvokti dabarties pasaulio ir savo krašto problemas, jas dalykiškai analizuoti ir įvertinti. Dažnai muziejaus tikslas ir paskirtis suprantama, kaip istorinių epochų esminių bruožų, istorijos raidą lemiančių veiksnių suvokimo, istorinės analizės gebėjimų plėtojimo siekis. Tačiau reikia suvokti, kad istorijos mokymas yra ne tik mokymas apie praeitį. Būtent per istorijos pažinimą yra projektuojama ateitis. [31] Taigi šiuo atveju labai svarbus faktorius yra

individualizmas, teisingas istorijos atspindėjimas muziejuje. Muziejininkai turėtų ne moralizuoti, ar primetinėdami savo subjektyvią nuomonę, aiškinti, kas yra „balta“, o kas – „juoda“, o pateikdami praeities faktus, „dėstydami istoriją“, padėti visuomenei susivokti, savarankiškai interpretuoti praeitį, pažinti protėvių klaidas ir tiesas, išmokti bendražmogiškųjų moralės vertybių ir vadovaujantis jomis skirti „gerą“ ir „blogą“. Galima teigti, kad vienas muziejaus tikslų yra skatinti individo gebėjimą mąstyti, o ne vien tik padedant ekspozicijai perpasakoti faktus. Net dorovės požiūriu šis tikslas yra labai svarbus – tik mąstantis žmogus gali daryti išvadas iš savo klaidų ar įsiklausyti į aplinkinių nuomonę.

Individo istorinė sąmonė turi galimybių evoliucionuoti nuo nekritiškai į tradiciją žvelgiančios iki savimoningai tradiciją reflektuojančios ir galinčios ją sąmoningai plėtoti genetinės istorinės sąmonės. Savo ruožtu muziejaus praeities mokymas kaip tik ir turėtų puoselėti tokią istorinės sąmonės evoliuciją, kad visi keturi istorinės sąmonės tipai (tradicinis, iliustracinis, kritiškasis ir genetinis), būdami vieni kitų sąlyga, sudarytų sudėtingėjančią seką. [32] Permaščius muziejinės edukacijos turinį bei paskirtį, paaiškėja, jog ji galėtų palaiapsniui ugdyti atsakingą, savo tapatumą istorijos tėkmėje savimoningai ir konstruktyviai suvokiantį demokratinės visuomenės pilietį. Tai atsakinga misija, reikalaujanti daug dėmesio ir teisingų sprendimų, vengiant supriešinimo.

Savaime suprantama, kad individo savimonės ir gebėjimo, vadovaujantis praeities pavyzdžiais, stiprinti savo moralę ugdymas yra labai svarbu. Kita vertus, toks požiūris iškelia naują problemą – kaip suderinti skirtingų socialinių, nacionalinių ar kitokių grupių interesus? Ar galima, grupei, kurią sudaro skirtingų tautybių, besivadovaujančių skirtingomis dorovės normomis ir papročiais žmonės, vienodai perteikti tuos pačius istorijos įvykius? Šiuo atveju susiduriama su kita problema – individo sąmonės ir grupės, besivadovaujančios vienais dorovės ir gyvensenos principais savimonės ugdymo suderinamumas.

Ypač ši problema atsiskleidžia traumuojančio paveldo atveju. Pavyzdžiui karas. Viena vertus jis suvokiamas kaip seniausia žmonijos priemonė, kurios griebiamasi sprendžiant problemas, o žmonių veiksmai jo metu prasilenkia su moralės principais. Kita vertus, karas yra individų veiklos visuma. Nuošalyje nuo jos nelieka niekas, pasiskirstoma tik vaidmenimis: įvykių dalyviai, liudininkai, budeliai, aukos, pasyvūs stebėtojai ir t.t. Kiekviena iš šių grupių savaip matė ir vertino įvykius. Dar kitaip į juos žvelgia vėlesnės kartos, kurioms smurtinio paveldo objektai tampa tik praeities liudininkai, keliantys prieštarigus jausmus. Taigi atsakyti į klausimą ar vienos kariuomenės, ar kitos kariuomenės kariai, kitų kovų dalyviai „nusipelnė būti įamžinti“, vienareikšmiškai atsakyti neįmanoma. Maža to, šis klausimas gali pasirodyti nekorektiškas: pavyzdžiui vokiečių kariai buvo sudėtinė karo dalis, o jų veiksmai nėra nei geresni nei blogesni

negu tarkim anglų bombonešių pilotų, amerikiečių jūrų pėstininkų ar Raudonosios armijos tankistų. Skiriasi tik jų interpretacija ir vertinimas, nelygu, iš kokių pozicijų į juos žvelgiama.

Kita problema yra traumuojančiuose įvykiuose dalyvavusių žmonių sąmonė. Jau seniai visiems aišku, kad stengdamasis išvengti atpildo už padarytus nusikaltimus skriaudėjas daro ką gali, kad tik greičiau viską užsimirštų. Pavyzdžiui KGB darbuotojų ir šios žinybos karių veiklai skirta daugybė knygų, memuarų, muziejinių ekspozicijų ar dokumentų rinkinių. Rusijoje dažniausiai „pastebimi“ tik teigiami veiksmai: žvalgybinės operacijos, prieš agentų likvidavimas, čekistų drąsa fronte ir t.t. Apie jų vykdytas represijas beveik nekalba arba dangstomasi „specoperacijų“ ir kitokių sąvokų širma. Lietuvoje gi priešingai stengiamasi kuo labiau išryškinti neigiamą KGB vaidmenį.

Slaptumas ir tylą — priešakinė skriaudėjo gynybos linija. Dažniausiai kalama į galvą mintis: „Auka sutirština spalvas. Galiausiai pamirškime praeitį ir gyvenkime toliau“. Tačiau negalima tylėti apie šių įvykių padarinius. Dėl to, kad nuspręsimė užmiršti, niekas neužsimirš. Nuo to, kad žmogui pasakys - daugiau nesikankink, jis nenustos kankintis. Gerai būtų, kad apie smurto proveržius nevengtų diskutuoti teologai, rašytojai, filosofai, žurnalistai, kiti mąstantys žmonės. Yra apie ką kalbėti ir tai svarbu kelioms kartoms. Tai ypač svarbu mums, juk Lietuvoje gyvena per 50 tūkstančių žmonių, turinčių karčios tremčių ir kitų komunistinių bei nacistinių represijų patirties. Nepavyks mums nuo jų atsiriboti.

Tai svarbu kelioms kartoms, kaip šalies istorija, galiausiai kaip artimųjų patirtis. Tai ypač svarbu lietuviams, juk Lietuvoje gyvena per 50 tūkstančių žmonių, turinčių karčios tremčių ir kitų komunistinių bei nacistinių represijų patirties. Net jeigu nuspręstume užmiršti, kraupių įvykių amžininkai to neužsimirš. Tačiau svarbu, kaip apie tai bus kalbama, kaip bus pateikiama, kaip ši informacija bus interpretuojama. Todėl didžioji atsakomybė tenka istorikams bei muziejininkams, tai yra tiems žmonėms, kurie tarsi pristato praeitį plačiajai visuomenei.

Sunku paaiškinti, kodėl šalių, tautų atstovai, visiškai to nenorėdami ar apie tai negalvodami, teisia, smerkia vadinamuosius „tautos priešus“, svarsto kaip kuo įtikinamesnėmis priemonėmis savo poziciją perteikti aplinkai. Kodėl mokslo, kuris turėtų skatinti mąstymą apie save ir savo vietą visuomenėje, atstovai taip beatodairiškai stengiasi atskleisti, ne bendražmogiškų vertybių pažinimą, o savas subjektyvias nuostatas? Ar neatsiras grėsmė, kad muziejininkystė pradės tarnauti, o gal ir tarnauja ideologijai?

Šitokią padėtį sušvelninti galėtų multikultūrinio švietimo principų taikymas muziejuje. Multikultūrinis švietimas — tai galimybė ugdyti mūsų pilietinę savimone. Nuolatinė akistata su „kitoniškumu“ reikalauja iš mūsų neabejotinos tolerancijos, provokuoja ieškoti jungčių, kuriant bendrą gerovę. Viena esminių sąlygų kitoniškumo pripažinimas. Jeigu pripažįstamos kultūrinio pliuralizmo nuostatos, pabrėžiančios ir vertinančios įvairovę, jos neturėtų likti vien tik popieriuje. Šiuo aspektu, svarbu tobulinti (tiksliau kurti) edukacinį daugiakultūriškumo modelį. Pastaruoju

metu tokios pastangos pastebimai suaktyvėjo. Daugiakultūriškumo modelis yra galimybė rasti pavyzdžių, leidžiančių suprasti skirtingus mūsų visuomenės poreikius, skirtingus veiklos motyvus ir kartu susitapatinti su „savais“, su „sava“ tauta, su „sava“ konfesija, su „sava“ aplinka.

Pamažu išivyraujanti multikultūrinė paradigma turi galimybių sumažinti mūsų nepilnavertiškumo kompleksus dėl neva mažai pasauliui davusios Lietuvos žemės. Kad be M. K. Čiurlionio yra A. Mickevičius, Ž. Lipšicas, C. Sutas, Č. Milošas, M. Kulbokas, M. Antakolskis ir kt. Kad Lietuvos žemė davė pačią turtingiausią Europoje žydų kultūrą, o Izraelio valstybės vėliavą sukūrė Darbėnų miestelio žydai, kad davėme Vidurio Europai Jogailaičių dinastiją, Vievyje išleidome pirmąją rytų slavų gramatiką, o Vilniuje — pirmąją latvišką knygą, kartu su lenkais sukūrėme pirmąją Konstituciją Europoje. Taigi šių principų taikymas sudarytų sąlygas ne ideologizuoti, o supažindinti Lietuvos gyventojus su savos šalies istorija.

Tokiai istorijos didaktikos koncepcijai turėtų pasitarnauti muziejai, kurie siekia universalumo — „Populiarūs tie muziejai, kurių veikla (erdvės, eksponavimas, edukacija, paslaugos) tarnauja visiems lankytojams ir, kurie siekia visumos atspindžio (to siekė ir XVI - XIX a. muziejai, kurių koncepcijos buvo menai, gamtos, pasaulio teatrai, enciklopedinė vizija, kraštotyra).“ [5]

Vilniaus pedagoginio universiteto docentas Stanislovas Stašaitis pažymi, jog „[...] istorijos programa turėtų nukreipti mokytojus ne tik į mokymą, bet ir į mokinių mokymosi organizavimą, tačiau [...] mokymo priemonės labai lėtai pertvarkomi įgūdžių ugdymo kryptimi.“ [7; 178] Tą patį galima pasakyti ir apie muziejų ekspozicijas. Kol kas jos nemoko suvokti, permąstyti praeities įvykių, kurie dažnai yra labai skausmingi visuomenei. Taigi, kokybiškai naujos ekspozicijos turėtų ne teisti ar teisinti, o pateikti objektyvų istorijos įvykių vaizdinį, kuris taptų atsvara visuomenės sąmonėje vyraujantiems stereotipams.

Savaime suprantama, kad tradiciniai muziejai, kuriuose eksponatai perteiks lankytojui informaciją, o pastarasis ją savaip interpretuos, išliks, tačiau vien tokios metodikos informacinėje visuomenėje nepakanka. Būtina išmokyti valdyti informacijos srautą, savarankiškai modeliuoti subjektyvias žinojimo struktūras ir privesti jas iki korektiško lygio.

„Jei muziejai ar atminties vietos turi edukacinės vertės, tai tuo pačiu metu jie turėtų atspindėti ir gėdingiausias praeities įvykius, tam, kad per praeitį perspėtų mus apie ateities pavojus.“ [16; 94] Smurtinio paveldo objektų pamokos: šiuo atveju blogi žmonijos darbai virsta humanizmo mokymo priemone. Kita vertus, ar „smurtinės pamokos“, kurios turėtų padėti peržengti gėdingiausias žmonijos istorijos puslapius, netampa paskaitomis, mokančiomis kaip visa tai galima pakartoti?

Kalbant apie karo paveldo atgijimą, kaip pavyzdys yra „Šlovės kalva“ Baltarusijoje. Čia daug simbolikos: lygumoje supilta didelė kalva, žemės, kuriai buvo suvežtos iš buvusių

kautynių, vykusių devynių Sovietų Sąjungos miestų – didvyrių apylinkėse, vietų. Kalvos viršūnėje į dangų kyla monumentas, skirtas Tarybinės armijos kariams išvadavusiems Baltarusiją nuo fašistinių grobikų. [33] Šiuo atveju pabrėžiami kitokie motyvai, nei tie, kuriais remiamasi Vakaruose peržiūrint Antrojo pasaulinio karo paveldą. Pirmiausia pastebima, kad po Sovietų sąjungos žlugimo „Šlovės kalva“, kaip ir kiti paminklai buvo apleista, tačiau dabar prie jos atstatymo prisidėjo daug kas ir „dabar kiekvienas baltarusis gali atvesti prie paminklo savo sūnų ar anūką ir papasakoti apie tarybinės liaudies žygdarbį“. [33] Svarbu ir tai, kad memorialo atidarymo iškilmėse dalyvavo Rusijos, Ukrainos ir Baltarusijos prezidentai. Taip demonstruojamas slavų tautų solidarumas ir požiūris į Antrą pasaulinį karą kaip į Didįjį Tėvynės karą. Šiuo atveju, karo paveldas tampa ne humanistinių idėjų skatintoju kaip, kad Centrinėje ar Rytų Europoje, kuri tapatina save su Vakarais, o Rytų ar slavų bendros kovos ir vienijimosi simboliu.

Dabar galima išvelgti tam tikrų trauminio arba smurtinio paveldo koncepcijų Vakaruose ir Rytuose skirtumą. Vakaruose yra siekiama dialogo su praeitimi, t.y. stengiamasi ne teisti praeities nenaudėlius, o įamžinti žmogiškąsias kančias. Tai ypač gerai iliustruoja Horsto Hoheiselio pateikta holokausto aukų paminklo Berlyne idėja: „Tegul kas penkeri ar kas dešimt metų šioje vietoje vis susitinka nauja menininkų ir architektų karta ir vis iš naujo mąsto, planuoja ir brandina paminklo holokausto aukoms idėjas... O pats paminklas tegul ir nebūna pastatytas, tegul egzistuoja tik vis naujas, aktualų požiūrį, jausmus ir naujų laikų žinias atitinkantis, į ateitį orientuotas paminklo projektas.“ [34] Svarbu ne monumento, atminties vietos įamžinimo ar paminklo dydis, medžiagos brangumas ar monumentalumas. Svarbi yra atminties idėja. Rusijoje akcentuojamos kitokios smurtinio paveldo vertybės. Jis pirmiausia asocijuojasi su Antruoju pasauliniu karu (šiuo atveju geriau tiktų Didžiojo Tėvynės karo sąvoka) ir simbolizuoja didžiąją pergalę. Rusijoje neieškoma dialogo su praeitimi galimybių. Galingi ir nebylūs monumentai simbolizuoja rusų kario žygdarbį ir turi ateinančioms kartoms skiepyti pasididžiavimą sava tauta ir šalimi. Smurtinio paveldo problema Rusijoje ypač aktuali tampa stiprėjant patriotizmo ir buvusios galios susigrąžinimo ambicijoms.

Taigi edukacinė arba ugdanti smurtinio paveldo objektų reikšmė yra didžiulė. Čia verta pastebėti, kad ir XX a. antrojoje pusėje buvusioje Sovietų sąjungoje, vėliau Rusijoje, didžiausia reikšmė tenka politiniams motyvams.

4.1 Smurtinio ir trauminio paveldo objektų bei ekspozicijų lankomumas

Smurtas ir siaubas yra labai įdomus psichologiškai, todėl turizmo vadybininkai daug dėmesio skiria šiam aspektui. Pavyzdžiui „siaubo turizmas“ yra viena perkamiausių turizmo rūšių. Tačiau tai daugiau pramoginės kelionės po viduramžių kalėjimus ar Džeko Skerdiko veiklos maršrutai. Tai kelia tik susidomėjimą, norą patenkinti smalsumą „su šiurpuliukais“. Smurtinis paveldas yra žymiai sudėtingesnis. Pavyzdžiui buvusios mūsų vietos gali būti visiškai pasikeitusios ir niekuo nebepriminti čia vykusių žiaurumų, Dachau dabar yra ramus Miuncheno priemiestis ir t.t. Žmonės, gyvenantys buvusių žiaurumų vietose nėra suinteresuoti tuo, kad jie būtų siejami su jais. Pokyčiai istorinėje sąmonėje lemia tai, kad įvykiai gali prarasti aktualumą, o jų paminėjimai gali virsti tuščiu patosu.

Verta pastebėti, kad smurtinio paveldo objektai yra lankomos turistų vietos. Pirmiausia į kelionių vadovus jos įtraukiamos, dėl to, kad čia atsispindi krašto istorijos tarpsniai, t.y. – jos tampa edukacine ir pažintine priemone. Be to svarbus yra psichologinis aspektas – žmonės nori pamatyti nacių koncentracijos stovyklas, dujų kameras ar kalėjimus, rezistentų žemines dėl to, kad apie juos daug skaitė ar girdėjo, o gal ir patys buvo to meto įvykių liudininkais. Karo memorialai ar karių kapinės tampa ta vieta, kurioje atiduodama pagarba žuvusiems tautiečiams ar giminaičiams. Taigi smurtinis paveldas yra vienas patraukliausių ir perkamiausių produktų. Tuo pačiu metu jis yra vienas stipriausių bei įtikinamiausių politinės bei socialinės informacijos perdavimo būdų.

5. SMURTINIO PAVELDO EKSPONAVIMO ĮTAKA MUZIEJAUS LANKYTOJUI

Ekspozicijos paskirtį ir tikslą galima apibūdinti tokia linijine schema:

ŽINIA (INFORMACIJA)⇒PERDAVIMO BŪDAI⇒REZULTATAS (IŠPŪDIS)

Visos šios schemas dalys yra glaudžiai susijusios: eksponatas yra informacija – žinia, kurios tikslas, pasiekti lankytoją; eksponavimo būdas yra kelias, kuriuo žinia perduodama lankytojui; lankytoją pasiekusi informacija sukelia vienokį ar kitokį efektą: nuostabą, pasibjaurėjimą, susimąstymą. Apibendrinant galime pasakyti, jog muziejuje praeities reliktai (šiuo atveju eksponatai) turi sukelti išpūdį. Kitaip tariant – muziejaus ekspozicija tai savotiška praeities aprašymo ir perdavimo amžininkams forma. Čia kyla klausimas: koks yra priimtinausias praeities perdavimo būdas?

Į šį klausimą geriausiai atsakytų patys lankytojai. Galima hipotetinė nuomonė, bandant spėti požiūrį iš jų reakcijos, tačiau toks argumentas nepakankamai svarus, įskaitant subjektyvaus vertinimo galimybę. Todėl, norint gauti išsamesnę informaciją, buvo pravesta sociologinė apklausa derinant kokybinį bei kiekybinį metodus. Apklausa labiau orientuota į kokybinį metodą, tačiau pateikus skaičius ir procentus buvo gauta kiekybinė išraiška. Buvo pasitelktas klasikinės atrankos principas – apklausti muziejaus lankytojai. Taip pat remtasi tikslinės atrankos principu – apklausti muziejų darbuotojai, giluminis ekspertų interviu. Tai galima pavadinti optimalios atrankos principu: kuo geresnė atranka su esamais ribotais resursais. Ruošiant anketas ypatingas dėmesys buvo skiriamas klausimams apie vaikus, nes tai yra labiausiai pažeidžiama visuomenės dalis. Be to būtent moksleiviai sudaro didžiąją organizuotų muziejų lankytojų dalį. [18] (žr. grafiką Nr. 2)

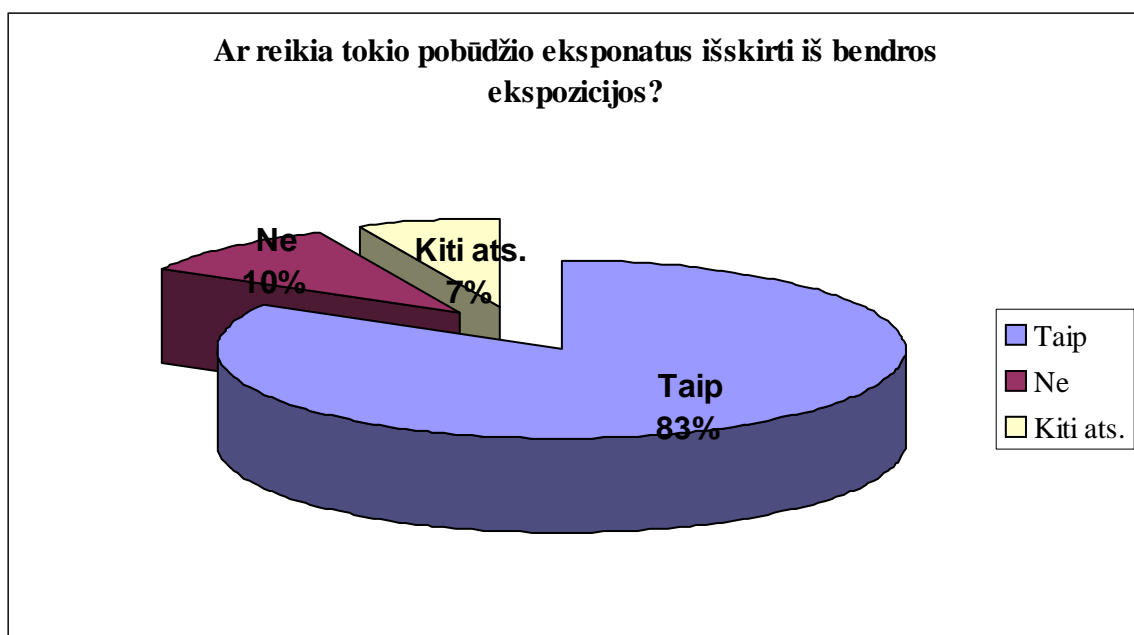
Grafikas Nr.2

Respondentais tapo 30 suaugusių atsitiktinių nespecializuoto muziejaus lankytojų, kurių dauguma turi vaikų. Jiems buvo parodytos smurtinės nuotraukos iš kelių krašto bei kraštotyros muziejų (žiūrėti priedą Nr. 1-5). Respondentams buvo pateikti 6 klausimai analizuojantys smurtines ekspozicijas (žiūrėti priedus Nr. 6-35).

Remiantis respondentų atsakymais buvo paruošti sekantys grafikai.

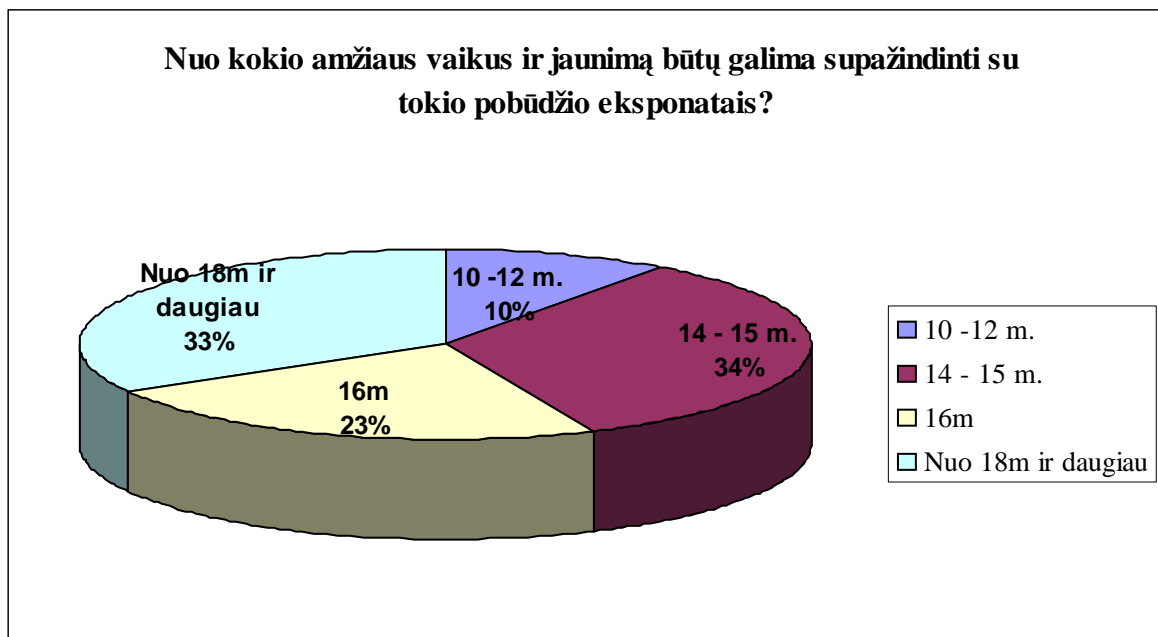
Grafikas Nr. 3

Grafike matome, jog net 83% respondentų norėtų, kad smurtinio pobūdžio nuotraukos būtų išskirtos iš bendros muziejų ekspozicijos. Tik 10% respondentų pritaria tam, jog smurtinės, socialinę traumą primenančios nuotraukos nebūtų išskirtos iš bendro ekspozicijos konteksto. Būtina paminėti tai, jog didžiosios dalies respondentų, atsakiusių į šį klausimą “taip” (jų buvo 83%) nuomonė yra labai kategoriška. Tai atsispindi ir kituose anketos klausimų atsakymuose.

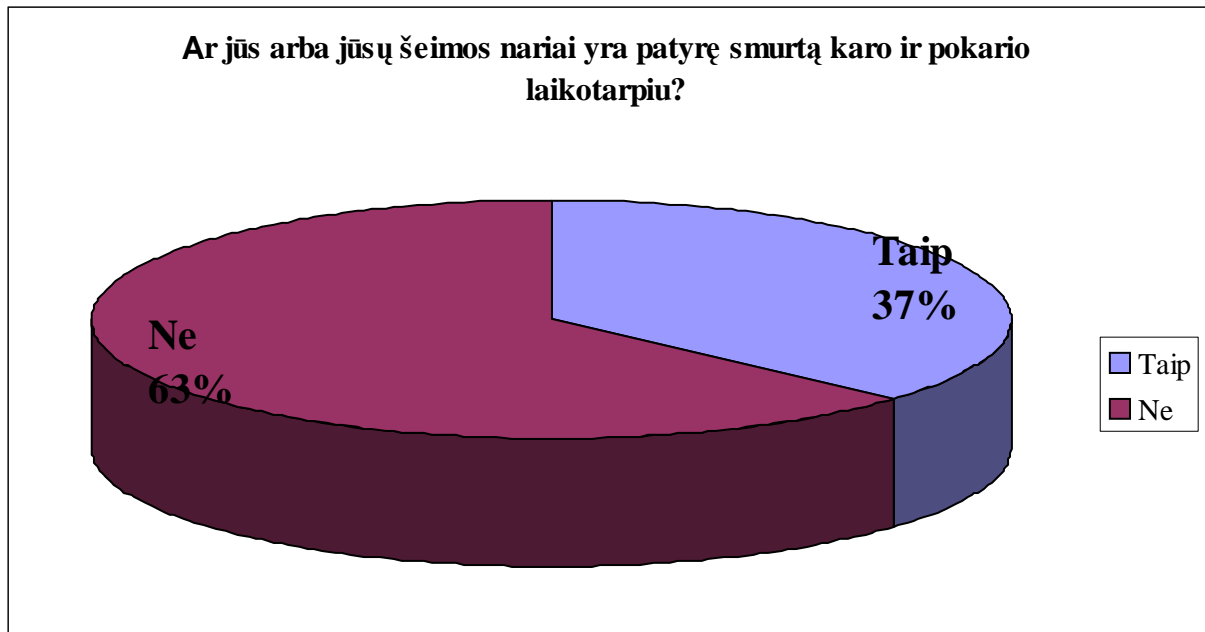
Likę 7% buvo labai kategoriškai nusiteikę ir išreiškė nuomonę, jog tokios nuotraukos negali būti eksponuojamos muziejuose.

Grafikas Nr. 4

Paklausus apie amžių, nuo kurio vaikus ir jaunimą būtų galima supažindinti su tokio pobūdžio eksponatais, kuriuose tiesmukai užfiksuotas smurto ir žudynių faktas, nuomonės buvo įvairios, nuo mažamečių vaikų (10 – 12 metų) iki jaunimo jau sulaukusio pilnametystės. Stebina tai, jog didžioji dalis respondentų, net 33 % laikosi tos nuomonės, kad su trauminį paveldą atspindinčiais eksponatais reikėtų susipažinti ne anksčiau kaip sulaukusius pilnametystės (18 m.) ar net vyresnius – 20-21 metų asmenis. Respondentai atsakė, jog rekomenduotų supažindinti mažamečius (iki 14 m.) ir nepilnamečius (iki 18 m.) [35], atsakymus komentavo tvirtindami, jog tai priklauso nuo mokyklose dėstomo istorijos kurso.

Grafikas Nr.5

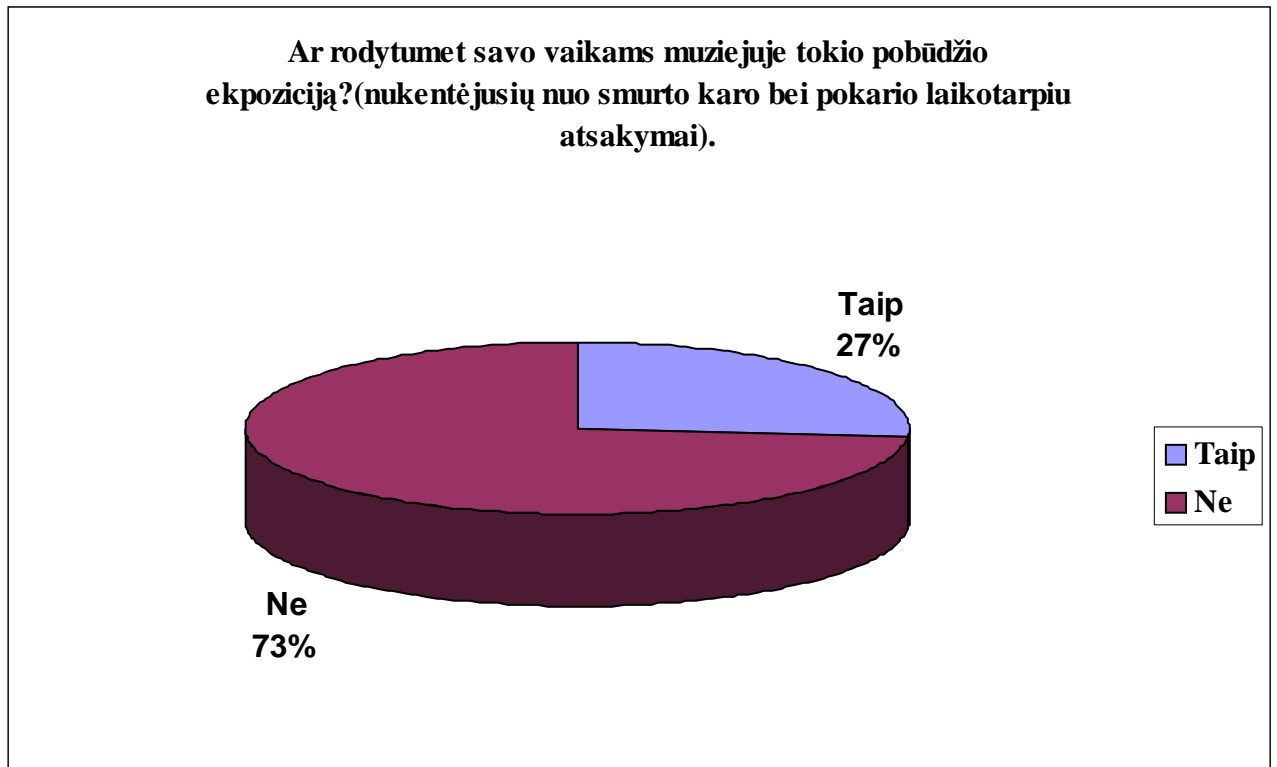

Klausimas apie tai ar respondentai arba jų artimieji yra patyrę smurtą karo bei pokario laikotarpiu svarbus, nes yra tikimybė, jog atsakymai nulemia apklausos temos aktualumą bei grindžia respondentų reakciją į minėto laikotarpio smurtinę ekspoziciją.

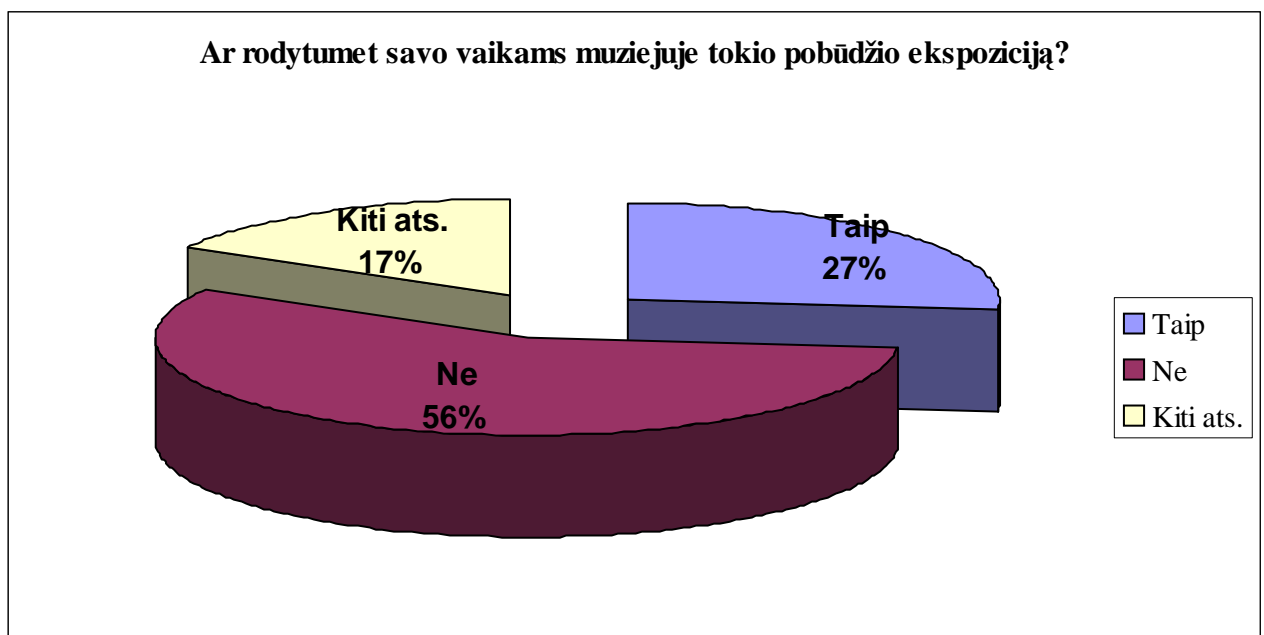
Iš respondentų, atsakiusių teigiamai į pastarąjį klausimą net 73 % procentai tokio pobūdžio ekspozicijos savo vaikams nerodytų. Tai ypač ryškiai atsispindi sekančiuose grafikuose (grafikai Nr. 4 ir Nr. 5). Į klausimą, kuriame buvo paklausta apie respondentų sprendimą rodyti ar – ne savo vaikams smurtines ekspozicijas tik 27% visų apklaustųjų procentai atsakė, jog rodytų.

Grafike Nr. 4 galime matyti tų 37% respondentų, kurie yra susidūrę su smurtu karo bei pokario laikotarpiu nuomonę. O grafike Nr. 5 matome visų apklaustųjų nuomonę. Akivaizdu, jog patyrusieji smurtą stengiasi labiau atriboti savo vaikus nuo traumuojančio paveldo.

Grafikas Nr. 6

Grafikas Nr.7

Lyginamuoju aspektu vertinga vieno respondento, kuris lankėsi Vokietijoje Dachau koncentracijos stovyklos muziejuje. Respondentas pastebėjo, jog šiame muziejuje eksponuojama daug nuotraukų, kuriose užfiksuoti koncentracijos stovykloje išsekinti kaliniai, kaip drastiškai išsireiškė respondentas: “vaikščiojantys lavonai” (žiūrėti priedą Nr. 36), tačiau nepastebėjo nė vieno negyvo kūno fotografijos.

Net ir paprasčiausias objekto demonstravimas atspindi tam tikrą *prezentavimo stilių*. [36] Šiuo atveju tai būtų sausumas, paprastumas. Muziejinkai daug dėmesio skiria neutraliai, mokliškai objektyviai demonstracijai. Iš tiesų "neutrali" demonstracija negalima, nes net dalykiškume atsiranda vertinimas. Ekspozicija - vertinantis pranešimas.

“Muziejus yra ne pelno siekianti ilgalaikė institucija, atvira ir tarnaujanti visuomenei bei jos vystymuisi. Jis įsigyja, konservuoja, tyrinėja, komunikuoja ir eksponuoja materialų žmogaus ir su juo susijusios aplinkos paveldą moksliniais, edukaciniais ir pramoginiais tikslais.” [37]

Šis tarptautinės organizacijos ICOM suformuotas apibrėžimas pripažįstamas visame pasaulyje. Tačiau skirtingose šalyse, kalbant apie muziejus akcentuojami skirtingi jų veiklos aspektai. Vienur muziejams priskiriami daugiau edukaciniai, šviečiamieji tikslai, kitos šalyse akcentuojama pramoginė, teikianti malonumą muziejų specifika, tačiau visur formuojant muziejaus definicijas pabrėžiama šios institucijos orientacija į visuomenę ir į jos poreikių tenkinimą. [38]

J. Franzke teigia, jog šiandien, t.y. postmoderniais laikais uždara, monoperspektyvi istorija yra atmetama, vietoj to siūlomas žaidybiškas santykis su objektais. [39]

Kaip teigia Ken Gorbey muziejaus misijoje turi atsispindėti vertybės ir tikslai, jis remdamasis Berlyno Žydų muziejaus suformuota misija, pateikia 5 pagrindinius punktus, kurie turi atsispindėti misijoje: rezultatas, galimybės, publikos, muziejaus teminės veiklos rėmai ir vertybės bei principai, kuriais vadovaujasi įstaiga. Misija ne tik nubrėžia rėmus organizacijos veiklai, bet ir nusako kokiai auditorijai skirta muziejaus veikla, joje nusakomos visos galimos muziejaus publikos. [40]

6. SPECIALISTŲ POŽIŪRIS Į SMURTINIO PAVELDO VIZUALIZACIJĄ IR EKSPONAVIMĄ

Diskusijoje apie socialinės ir kultūrinės traumos atspindį muziejų ekspozicijose buvo pasiūlyta dalyvauti diplomuotiems psichologams. Diskusijoje dalyvavo 5 psichologės ir 2 bendrojo lavinimo mokyklų socialiniai pedagogai (žiūrėti priedus Nr. 53-54), turintys atitinkamą išsilavinimą. Dviejų iš apklaustųjų psichologų, Violetos Bucevičiūtės ir Vilijos Šiugždinytės, darbo specifika tiesiogiai susijusi su smurtu. Jos dirba Psichikos sveikatos centre ir šiuo metu koordinuoja bei vykdo tarptautinę “Paauglių smurto ir savižudybių prevencijos” programą.

Psichologėms buvo parodytos tos pačios smurtinės pokario fotografijos (žiūrėti priedus Nr. 1-5) bei pateikti 9 klausimai (žiūrėti priedus 37-41). Įdomu tai, kad visų apklaustųjų psichologų nuomonės sutampa. Specialistės fotografijas apibūdino kaip labai žiaurias, smurtines, sukeliančias nemalonius jausmus, netgi neestetiskas, atspindinčias siaubingą praeities realybę ir verčiančias manyti, jog ir “dabar kai kur taip yra (ar bent jau panašiai)”. (žiūrėti priedą Nr. 38)

Į klausimą, kokias emocijas gali sukelti minėtos fotografijos buvo atsakyta, kad jos gali sukelti siaubą, pasibjaurėjimą, pasišlykštėjimą, emocinį diskomfortą, baime, bejėgiškumo jausmą ir norą kuo greičiau nuo jų pasitraukti.

Psichologų buvo paklausta, ar etiška jas eksponuoti nespecializuotuose arba krašto bei kraštotyros muziejuose. Trys psichologės atsakė vienareikšmiškai – neetiška. Viena specialistė nesiryžo svarstyti apie eksponavimo etiškumą, apeliuodama į nuotraukų istoriškumą.

Išsamiausiai atsakė V. Bucevičiūtė, kuri mano, kad nuotraukos turėtų būti neeksponuojamos. Jos nuomone, geriau jas saugoti archyvuose, kaip nusikaltimų įrodymus, kad jos būtų prieinamos specialistams, tyrėjams, bet ne visuomenei, tuo labiau jaunimui. Specialistė teigia, jog smurto demonstravimas taip pat yra smurtas. (žiūrėti priedą Nr. 41)

Tokios nuotraukos gali įtakoti žmonių, ypač jautresnių, psichinę būklę, gali sukelti emocinį stresą, nemalonumo jausmą, atgrasumą, nepasitenkinimą, kai kam ugdo neapykantą, agresiją ir toleranciją smurtui.

Visos psichologės pritarė nuomonei, jog smurtinės nuotraukos sukelia didesnę ar mažesnę stresą, priklausomai nuo to kas jas žiūri. Kai kam gali sukelti agresyvias tendencijas.

Manoma, kad didesnę poveikį tokio pobūdžio eksponatai daro žmonėms, tiesiogiai susijusiems su rezistencijos kovomis arba nukentėjusiems nuo genocido. Nors psichologų nuomone, žmonės skirtingai reaguoja į įvykius, vis tik kai kuriems iš jų tokie vaizdai gali sukelti trauminių išgyvenimų pasikartojimą, tai yra nuotaikos pablogėjimą, nerimą, depresiją, kaltės jausmą, trauminius prisiminimus. (žiūrėti priedą Nr. 41)

Grįžtant prie moksleivių lankymosi ekspozicijose, atspindinčiose socialinę traumą temas, specialistų nuomone, vaikų amžių reikėtų kategoriškai apibrėžti, atsižvelgiant į dėstomą istorijos kursą mokyklose.

“Būtina apibrėžti vaikų amžių, taip pat atsižvelgiant į vaiko emocinę sambrandą, intelektinį išsivystymą. Vaiko psichika labai paslanki, imli. Vaikai iki 6 metų amžiaus dažnai nesugeba atskirti fantazijos nuo realybės. Jie gali pardėti tikėti, kad ir su jais ti gali įvykti. Maži viki gali išsigąsti. Iki 5 metų mėgsta kopijuoti, imituoti kitus žmones, veiksmus, tai ką stebėjo, matė.” (žiūrėti priedą Nr. 41) Kai kuriems vaikams gali atsirasti baimės, įkyrumai, nerimas, vidinė įtampa, sutrikti miegas. Gali pradėti bijoti jį supančio pasaulio, atsiskirti nuo motinos, atisakyti eiti į darželį arba mokyklą.

Vaikas gali labai greitai pamiršti ką matė, tačiau daug vaizdų fiksuoja pasąmonė. Jie gali iškilti tam tikroje stresinėje situacijoje jam suaugus. Taigi, pasekmės gali būti neprognozuojamos. (žiūrėti. priedą Nr. 41) Artimiausiai susiję su ekspozicijų rengimu bei muziejų lankytojais yra muziejų darbuotojai, todėl jų nuomonė ir argumentai yra ypač svarbūs.

Buvo apklausta 10 muziejinių, dirbančių skirtinguose Lietuvos muziejuose. Jiems buvo parodytos tos pačios fotografijos kaip ir lankytojams bei psychologams. Muziejų darbuotojai buvo paprašyti išsakyti savo nuomonę bei atsakyti į kelis klausimus susijusius su socialinę bei kultūrinę traumą perteikiančiomis ekspozicijomis. Daugumos nuomone nuotraukos dokumentinės, atspindi žiaurių istorinių procesų rezultatus, brutalias, labai emociškai paveikios, slegiančios, sukeliančios įvairias neigiamas emocijas: liūdesį, nerimą, apmaudą, pasibjaurėjimą žiaurumu, pyktį ir pan. Nuotraukose užfiksuoti nužudyti žmonės, tai sukelia mintis apie mirtį, žiaurumą ir nusikaltimus žmonijai.

Į klausimą ar etiška tokias nuotraukas eksponuoti nespecializuotuose arba krašto bei kraštotyros muziejuose, dauguma atsakė, jog ne. Atsakymai buvo kategoriški. (Žiūrėti priedus 44-49)

Buvo išreikšta nuomonė, kad dokumentinė informacija, kuri yra užfiksuota nuotraukose, būtų tiesiog faktais aprašyta tekste ir įkomponuota šalia kokių nors asociatyvių objektų, tokių kaip karininko uniformos diržo arba partizanų kuprinės, ar dar kokių nors panašaus pobūdžio eksponatų. Iš tokių nuotraukų eksponavimui turėtų būti atrinktos pačios estetiškiausios. (žiūrėti priedą Nr.45)

Būtų tikslinga atsiklausti nuotraukose užfiksuotų žmonių giminaičių leidimo eksponuoti išdarytų, negyvų kūnų atvaizdus. Tokios nuotraukos, kuriose užfiksuoti nužudyti žmonės, gali neigiamai paveikti jaunos žmones, kurie dar tik formuoja pasaulėžiūrą ir vertybių skalę, be to neigiamai gali būti paveikti ir jautresni žmonės, jiems tokios nuotraukos gali sukelti visokiu psichologiniu problemų ar tiesiog diskomfortą. Šeimos, ateinančios su mažais vaikais, taip pat greičiausiai neliktų patenkintos tokiais eksponatais, vis dėlto visuomene apskritai stengiasi apsaugoti vaikus ir paauglius nuo smurtą vaizduojančių dalykų.

Muziejininkės Vilmos Karinauskienės nuomone, smurtinių nuotraukų neigiamas poveikis gali užgožti pačią muziejaus ekspozicijos idėją. (žiūrėti priedą Nr.49)

Jei nėra galimybes tokias nuotraukas laikyti centralizuotai kažkurioje kultūrinės atminties institucijoje pagal tematiką, tuomet reiktu jas eksponuoti bent jau atskirai nuo kitų eksponatų, galbūt įrengti atskirą ekspozicijų kambarį, skirtą rezistenciniai kovai iliustruoti. Bet tai turėtų būti uždaroma patalpa, kad nenorintys tokių nuotraukų matyti – galėtų prie jų tiesiog neiti.

Vienas iš apklaustųjų muziejininkų, Vilmantas Baranauskas, pateikė praktinį pasiūlymą: nesant galimybės smurtinio paveldo eksponatams skirti atskiros patalpos, standus, kuriuose eksponuojamos smurtinės fotografijos uždengti juodu roletu arba panašiomis priemonėmis su perspėjamoju užrašu. Šį standą turėtų atidengti gidas ar salės prižiūrėtojas, tik suaugusių lankytojų pageidavimu. (žiūrėti priedą Nr.36) Panašios nuomonės laikosi ir vieno iš Lietuvos kraštotyros muziejaus direktorė Audronė Jakunskienė. (žiūrėti priedą Nr.43)

Lyginant istorinį smurtinį paveldą, sukėlusį socialinę traumą karo bei pokario laikotarpiu, su nūdienos smurto fiksavimu, buvo apsilankyta Teisėsaugos ir teisėtvarkos muziejuje Alytaus policijos komisariatai bei pasikalbėta su muziejaus valdybos nare Rasa Reklaitiene. R. Reklaitienės pareigos policijoje tiesiogiai susiję su nusikalstamumo prevencija. (žiūrėti priedą Nr. 52) Teisėsaugos ir teisėtvarkos muziejuje smurtinių fotografijų nėra, nors muziejus turi galimybę gauti smurtines, rezonansinių nusikaltimų nuotraukas, padarytas ekspertų – kriminalistų nužudymų vietose. Galbūt jos pasitarnautų ruošiant standus apie nusikaltimus išaiškinusius pareigūnus. Tačiau ta galimybė atmetama etikos ir humanizmo sumetimais. Šios fotografijos saugomos ikiteisminio tyrimo bylose kaip nusikaltimą įrodanti medžiaga.

Tai koks skirtumas tarp šių dienų nužudymų fotografijų ir nužudymų nuotraukų, kurie buvo įvykdyti prieš maždaug 60 metų? Akivaizdu, jog tokių nuotraukų paskirtis nebuvo ir nėra eksponavimas, tai yra dokumentavimas.

Rašant darbą buvo apsilankyta Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centre ir pasikalbėta su Specialiųjų tyrimų skyriaus vyriausioju specialistu Andriumi Tumavičium. Į pateiktą foto medžiagą A. Tumavičius žiūrėjo iš specialisto pozicijos. Kadangi darbe susiduria su specialiųjų tyrimų fotografijos jam pasibaisėjimo nekelia, tačiau pripažino, kad žmonėms nesusidūrusiems su smurto vaizdavimu profesinėje srityje šios nuotraukos gali pasirodyti baisios. A. Tumavičiaus nuomone, jos turi būti rodomos, bet tik tam tikroje vietoje, kitaip tariant joms turi būti labai rūpestingai parinktas kontekstas. (žiūrėti priedą Nr.51)

Iš profesinės pozicijos A. Tumavičiaus nuomone, fotografijos gali būti naudojamos kaip priedas prie tiriamosios medžiagos, įrodantis nužudymo ar žūties faktą. Jeigu nuotraukose užfiksuotų asmenų tapatybė yra identifikuota, aiški žūties data ir vieta, tuomet jos gali tarnauti kaip

papildoma arba pradinio tyrimo medžiaga, įrodanti asmens priklausomumą partizanams arba represijų faktą jo atžvilgiu.

Autorius Jūrgenas Franzke teigia, kad "mokslinės prezentacijos" nėra. Tai kas yra, galima įvardinti kaip pareigą moksliniam sąžiningumui, t.y. istoriniam tikslumui ir preciziškai informacijai. Galima eksponuoti tik tai, kas yra tiksliai ištirta ir turi būti aiškiai skiriama riba tarp informacijos ir nuomonės, nors ta riba sunkiai išvedama.[39]

Norint pasiekti maksimalų objektyvumą socialinės traumos eksponavimo vertinime, būtina išklaudyti žmonių tiesiogiai susijusių, t.y. nukentėjusių nuo genocido bei Sovietinių represijų nuomonę. Tuo tikslu buvo apsilankyta Druskininkų Tremties ir rezistencijos muziejuje. 2006m. balandžio 9 d., kur vyko muziejaus iniciatyvinės grupės susirinkimas. Apie muziejaus tikslus, ekspoziciją, bei lankytojų reakciją į ekspoziciją buvo pasikalbėta su Muziejaus direktoriumi Gintautu Kazlausku bei muziejininkėmis Genute Sidaravičiūte bei Alfreda Pigagiene. Direktorius G. Kazlauskas pagrindiniu veiklos tikslu įvardija jaunimo auklėjimą, toliau seka istorijos pažinimas. Ekspozicijoje gausu smurtinių fotografijų – išniekintų rezistentų kūnų su akivaizdžiomis smurto žymėmis atvaizdų. Muziejaus veiklos iniciatyvinės grupės narė Aldona Bernatavičienė, papasakojo, jog stende eksponuojama jos tėvo išniekinto kūno nuotrauka. Kalbėdama apie tai ji verkė. Tačiau paklausus susirinkimo dalyvių, ar juos taip pat jaudina žydų tautybės žmonių, nukentėjusių nuo genocido analogiškos nuotraukos, jų atsakymas nustebino. Žydų tautybės žmonės buvo apkaltinti lietuvių persekiojimu pokario laikotarpiu. Akivaizdu, jog užuojauta nukentėjusiems žydams nejaučiama. Kalbant buvo remiamasi nepagrįsta informacija, tačiau išvados daromos kategoriškos, jaučiama nacionalinė nesantarvė. (žiūrėti priedą Nr.53)

Muziejininkų paklausus, kaip reaguoja lankytojai į smurtinių nuotraukų stendą, buvo atsakyta, jog dažnas lankytojas apsiverkia. Muziejaus darbuotojos pasakojo apie moterį, kuri kiekvieną kartą apsilankiusi šiame muziejuje verkia, sunkiai kalba apie patirtus išgyvenimus pokario laikotarpiu ir tvirtina, kad po apsilankymo muziejuje atsipeikėti nuo patirto streso jai prireikia maždaug mėnesio, per tą laiką ją kamuoja žiaurūs prisiminimai bei nemiga. Jauno amžiaus lankytojai bei vaikai praeina pro stendą su pasibjaurėjimu, negali į tai žiūrėti, išsigąsta. (žiūrėti priedą Nr.55, Cdintrouction 002)

Viena muziejininkų, A. Pigagienė yra pedagogė, jos buvo paprašyta įvertinti apsilankiusių vaikų reakciją į apsilankymą muziejuje. Ji atsakė, jog muziejuje gauta informacija ypač veikia vaikus, kuriuos ji vadina "nesutramdomais". Pasak pedagogės, susipažinę su muziejuje saugoma medžiaga jie apsiverkia, o po apsilankymo pasikeičia jų charakteris, jie tampa ramesniais. (žiūrėti priedą Nr.55, Cdintrouction 002)

Po šių žodžių kyla klausimas, ar tokią vaikų reakciją galima apibūdinti kaip teigiamą auklėjamojo darbo rezultatą. Ar vaikams nesukeliamas stresas, ar netraumuojama jų psichinė sveikata?

Suaugę, sulukę pilnametystės žmones gali pasirinkti, lankytis ar ne tokio pobūdžio muziejuose, tačiau moksleiviai, kurie vedami į muziejų organizuotai to padaryti negali. Kaip atskirti ribą tarp traumuojančio paveldo ir istorijos pažinimo?

IŠVADOS

Tam, kad trauma taptų visuomenine ar kolektyvine, būtina, jog ją suvoktų ir pripažintų didžioji dalis visuomenės, tautinės, religinės bendruomenės. Patirtas įvykis turi tapti vienodai svarbus daugumai vienos ar kitos grupės individų, nepaisant to ar jis yra tiesiogiai su jais susijęs, ar tai tėra tik žmonių, kurių idėjinę veiklą palaiko visuomenė, patirtis. Viena iš tokios traumos išraiškos formų yra kolektyvinė atmintis. Tai savotiška dvasinė kategorija, kuria galima lengvai manipuliuoti. Patirto traumuojančio įvykio atminties ir interpretacijos aspektas yra labai svarbus. Šiuo atveju atmintis, istorija ir šiandiena yra susijusios labai tarpiai.

Nagrinėjant istoriją, susiduriama su individo sąmonės ir grupės, besivadovaujančios vienodais dorovės ir gyvensenos principais savimonės ugdymo suderinamumo problema. Šiuo atveju kyla reali grėsmė, kad mokydami istorijos iš vadovėlių ar muziejinių ekspozicijų, žinodami savo tėvų ir senelių patirtį, žmonės pasiklys painiuose istorinės sąmonės labirintuose. Siekiant sušvelninti ideologijos poveikį istorijos didaktikai, labai padėtų multikultūrinio švietimo principų taikymas muziejuje. Tai sudarytų sąlygas ne ideologizuoti, o supažindinti visuomenę su savos šalies istorija, parodant visų socialinių ar nacionalinių grupių indėlį į jos raidą, o ne išryškinti vienu piktadarybes ar kitų žygdarbius. Blogiausia tai, jog patirta socialinė bei kultūrinė trauma skatina priešišumą “skriaudikams”, užsimezga nacionalizmas, primenami seni išgyvenimai, gilinamas potrauminis stresas, galbūt net įtakojamos politinės nuostatos, tokiu būdu prasilenkiama su objektyvumu.

Muziejų, kurių ekspozicijos yra susijusios su trauminiais įvykiais bruožas yra ne aiškinimas, o siekis supažindinti. Priminimas apie didvyrišką kovą ir kančią ne gydo, o priešingai – vis gilina praeityje patirtą traumą. Gilėjantys praeities nuoskaudų randai ir toliau verčia ieškoti „kaltųjų“, skatina visuomenės vidinius prieštaravimus. Tai tikrai neišspręs praeities problemų, neišgydys traumuojančių įvykių paliktų randų visuomenės sąmonėje. Tam, kad būtų pasiektas teigiamas rezultatas muziejus tampa gyvosios didaktikos centru, kuriame bus ne tik „rodoma“, bet ir aiškinama. Tokiu atveju muziejus turėtų tapti vieta, kurioje aiškinamos priežastys, analizuojamos pasekmės, tačiau jokių būdu ne vieta, kur gilinamos “senos žaizdos”, kur ieškoma kaltųjų.

Kalbant apie naujausias muziejinės veiklos tendencijas, atsiranda nauja muziejinė profesija. Daugelyje užsienio muziejų jau sukomplektuoti marketingo skyriai. Ir net ten kur nėra specialiai paruoštų darbuotojų vystoma šios srities politika [40]. Marketingo specialistų rūpesčiai tie patys, kaip muziejininkų ar švietimo darbuotojų: negalima sau leisti būti nuobodžiais ar abejingais, negalima suklysti nustatinėjant tikslus ir lankytojų lūkesčius. Rinkos tyrimo rezultate atsirado poreikis studijuoti lankytojo išankstinę nuomonę ekspozicijų klausimu. Kodekse publikuotame D.

Britanijos muziejų asociacijos, sakoma, kad muziejaus darbuotojas, vadovaudamasis bendrais principais, privalo būti pasiruošęs sudalyvauti savo darbo vertinime ir to rezultatais remtis tolimesniuose veiksmuose. Kodeksas pateikia lankytojų nuomonių analizę ekspozicijų ir muziejininkų darbo tema. [40]

Užsienio muziejai visais įmanomais būdais bando atsikratyti XIX a. muziejaus sampratos. XXI a. muziejai turi analizuoti aplinką ir orientuotis į vartotojų poreikius.[41]

Dabar muziejai privalo įrodinėti, kad teisingai naudoja biudžeto pinigus. Rentabilumo komentavimas — nauja lankytojų nuomonės tyrimo sritis. Muziejams, finansuojamiems valstybės bei savivaldybių nustatomi dideli reikalavimai. Apie jų įvykdymą privaloma atsiskaityti. Būtinybe tampa informacijos rinkimas, kuris reikalauja nemažų pastangų, lėšų ir laiko. Ypač sunku mažiems muziejams. Taip pat yra pavojus, kad dėl laiko stokos, lėšų trūkumo ir jėgų stygiaus tyrimai nebus vykdomi. Dėl tos priežasties ekspozicijų atnaujinimui gali trūkti informacijos iš lankytojų pusės, nebus atsižvelgiama į lankytojų pageidavimus. Tokiu atveju, net atnaujinus ekspozicijas gali atsirasti lankytojų srauto sumažėjimo pavojus.

Analizuojant šiais laikais susiklosčiusią socialinės ir kultūrinės traumos eksponavimo situaciją teko apsilankyti įvairiuose Lietuvos muziejuose, kuriuose yra šio pobūdžio ekspozicijos. Kaip pavyzdį galima pateikti specializuotą Druskininkų Tremties ir rezistencijos muziejų. Šis muziejus yra visuomeninis. Jame dirbantys entuziastai neturi ne tik specialaus išsilavinimo, bet ir elementarių muziejinių žinių, nesugeba subtiliai ir nešališkai pateikti sukauptos vertingos informacijos. Dėl tos priežasties galima teigti, jog tokių muziejų darbuotojams būtina profesionalų konsultacija ir pagalba. Tačiau specializuotų muziejų privalumas yra tas, kad lankytojai eina į juos atitinkamai nusiteikę, žinodami, kokio pobūdžio ekspozicija jų laukia. Kai tuo tarpu, apsilankę krašto arba kraštotyros muziejuose susiduria su drastišku smurtinio paveldo eksponavimu ir patiria stresą, kuriam iš anksto nebuvo nusiteikę. Kadangi atskiruose regionuose specializuotų muziejų yra nedaug, todėl praktiškai neišvengiamos dar ne senas socialines bei kultūrinės traumas primenančios ekspozicijos krašto muziejuose.

Tačiau po pokalbio su psichologais paaiškėjo, jog problema yra ta, kad tiek specialieji muziejai, tiek krašto muziejų smurtinės ekspozicijos gali daryti neigiamą įtaką vaikų psichinei būklei. Būtent vaikai priklauso tai grupei lankytojų, kurie dažniausiai vedami į muziejų organizuoti. Kyla klausimas, kaip juos apsaugoti nuo pavojaus patirti stresą muziejuje. Todėl reikėtų apsvarstyti galimybę atskirti aiškia riba smurtinio paveldo ekspozicijas muziejuose, paliekant suaugusiems lankytojams bei pedagogams atsakingiems už moksleivių švietimą apsisprendimo teisę.

Būtų tikslinga atkreipti dėmesį į N. ir P. Kotler aprašytą mobiliųjų ekspozicijų modelį. Jį taikyti tikslinga specializuotiems, smurtinį paveldą eksponuojantiems muziejams, kad šios

ekspozicijos gelėtų apkeliauti Lietuvos miestus ir miestelius, būti eksponuojamos krašto muziejuose, bibliotekose, bendruomenės centruose ir mokyklose. Tačiau ekspozicijos aprašymas bei reklama turėtų kiek galima tiksliau nušviesti ekspozicijos turinį bei tikslus. O eksponuojant mokyklose orientuotis į vyresniojo mokyklinio amžiaus auditoriją, kuri tokio pobūdžio istorinį paveldą vertintų atitinkamai psichologiškai nusiteikusi ir su deramu rimtumu.

Tokiam eksponavimo modelio įgyvendinimui tikslinga įsteigti analogiškas paslaugų tiekimo įmones kaip N. ir P. Kotler aprašyta *The Smithsonian Institution Traveling Exhibition Service (SITES)*, viena didžiausių tokios rūšies paslaugų tiekimo įmonė. [42]

Tokio pobūdžio įmonės turėtų atitinkamą transportą, įrangą, specialistus, kas padėtų profesionaliai šiuolaikišku požiūriu pateikti sukaupią specializuotą muziejų informaciją visuomenei, neatsisakant visuomenininkų pagalbos, vertinant ją kaip gyvų įvykių dalyvių liudijimą.

BIBLIOGRAFINIŲ NUORODŲ SĄRAŠAS

1. Šutinienė, Irena. *Trauma ir kolektyvinė atmintis: sociokultūrinis aspektas*. // Filosofija, sociologija. 2002, Nr. 1
2. Kazlauskas, Evaldas. *Politinių represijų psichologija: ilgalaikiai sunkių traumų padariniai*. [interaktyvus]. [Vilnius], 2004 [žiūrėta 2005m. vario 15 d.]. Prieiga per internetą: // <http://www.socforumas.lt/files/events/evaldas.doc>
3. Gailienė, D. *Sunkių traumų psichologija: politinių represijų padariniai*. Vilnius, 2004
4. Keršytė, Nastasija. *Lietuvos muziejai tarp mokslo ir ideologijos diskurso XX amžiaus antroje pusėje*. // Kultūros paminklai. 2002, Nr. 9
5. Keršytė, Nastasija. *Muziejai ir visuomenė: jų tarpusavio sąveika*. // [interaktyvus]. [Vilnius], [žiūrėta 2005m. vario 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www.muziejai.lt/Informacija/Muz_visuomene.htm
6. Poviliūnas, Artūras. *Naujų istorijos didaktikos metmenų beiėškant*. // Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika. Vilnius, 1997.
7. Stašaitis, Stanislovas. *Istorijos mokytojų rengimas pereiti nuo mokinių mokymo prie mokymosi* // Istorija. Lietuvos Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai. T. XXXIV. Vilnius, 1996.
8. Эннис, Ш. *Музей — арена символической деятельности*. // Museum. Ежиквартальный журнал Юнеско. Москва, 1986, No. 151.
9. Эбби, Д. *Выставка как инструмент образования* // Museum. Ежиквартальный журнал Юнеско. Москва 1986, No. 151.
10. Юренева, Т. Ю. *Музееведение: Учебник для высшей школы*. Москва, 2003, p.3-509.
11. Neil Kotler ir Philip Kotler. *Museum strategy and marketing*. San Francisco, 1998, p. 4-378.
12. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Lietuva. 1985. P. 256.
13. Šimanskienė, Ligita. *Organizacinės kultūros tyrimas*. Klaipėda, 2002, p.30. ISBN 995-456-63-9.
14. Строкин, Владимир. *Памятники ратного прошлого*. Калининград, 1995. С. 5.
15. Terrance, Marck. *Concentration camps*. [interaktyvus], [žiūrėta 2005m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.concentrationcampguide.com/index.html>
16. Tumbridge, J. *Dissonant Heritage: the Management of the Past as a Resource in conflict*. Chichester: Wiley. 1996.
17. *Pagrindiniai respublikos muziejų 1991 m. darbo rodikliai*. Muziejininkystės biuletenis. Vilnius. 1992, Nr.2.
18. Lietuvos respublikos kultūros ministerija. *Lietuvos muziejų veiklos ataskaita 2005 m.*

19. Munro, Patricia, Beeson, Jeffrey . *Leadership's Purpose-Attaining a Culture of Understanding*. Iš INTERCOM Conference Leadership in Museums: Are our Core Values Shifting [interaktyvus]. Dublin, 2002. [žiūrėta 2006 kovo 16 d.]. Prieiga per internetą:<<http://susan.chin.gc.ca-intercom/kraeutler.html>>
20. Jazukevičiūtė, Dalia. *Neišdildoma tremties žymė*. // [interaktyvus]. [Vilnius],[žiūrėta 2005m. vario 15 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.veidas.lt/lt/leidinys.nrfull/3d083b3f8b29e.2?veidas=b9388507140db1f188d92ad5e8026958>
21. *Наследие войны и террора*. [interaktyvus]. [Москва],[žiūrėta 2005m. kovo 1d.]. Prieiga per internetą: // <http://www.rambler.ru/db/news/msg.html?mid=5324681//>
22. *Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas*. Vilnius. 2003, p.45, 46, 50, 51.
23. Tumosiienė, Liucija. *Didžiosios tremties pradžia – 1941*. // [interaktyvus]. [Vilnius],[žiūrėta 2005m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.muzejai.lt/Informacija/Tumosiene.htm>
24. Lelešius, Algimantas. *Marijampolės Tauro apygardos partizanų ir tremties muziejui jau dešimt metų*. [interaktyvus]. [Vilnius],[žiūrėta 2005m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: // <http://www.is.lt/voruta/article.php?article=525>
25. *Genocido aukų muziejaus statutas*. 1997. P. 1.
26. *Genocido aukų muziejus*. [interaktyvus]. [Vilnius], [žiūrėta 2005m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.genocid.lt/Muziejus/genocido.htm>
27. *Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus. Istorija*.// [interaktyvus]. [Vilnius], [žiūrėta 2005m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą:
28. <http://www.jmuseum.lt/index.asp?DL=L&TopicID=6>
Bučas, Jurgis. *Kai kurie kultūros vertybių sampratos ir apskaitos klausimai*. // Kultūros paminklai, 1994. Nr. 1, p. 134.
29. Эннис, Ш. *Музей — арена символической деятельности*.// Museum. Ежеквартальный журнал Юнескою. 1986, No 151, с.32
30. Šepaitienė, Rasa. *Kultūros paveldo samprata Lietuvoje XX amžiuje*. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2003.
31. Bylaitė, Danguolė. *Asmeninio istorijos įvykių vertinimo ugdymo būtinumas*. // III tarptautinės konferencijos „Istorijos mokymo aktualijos vidurinėje ir aukštojoje mokykloje“ pranešimai. Vilnius, 2000, p. 72.

32. Poviliūnas, Arūnas. *Naujų istorijos didaktikos metmenu beiškaitant*. // III tarptautinės konferencijos „Istorijos mokymo aktualijos vidurinėje ir aukštojoje mokykloje“ pranešimai. Vilnius, 2000, p. 11.
33. *Memorial and glory mound*. [interaktyvus], [žiūrėta 2005m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.hotels-minsk.com/rus/tours/excursions-khatyn.htm>
34. James, E. Young. *Horst Hoheisel's Counter-memory of the Holocaust: The End of the Monument*. 2003 [interaktyvus], [Berlyn], [žiūrėta 2005m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www.chgs.umn.edu/Visual_Artistic_Resources/Horst_Hoheisel/Removal_of_Brandenburg_Gate/removal_of_brandenburg_gate.html
35. *Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas*. 1996 kovo 14 d. Nr. I-1234. [interaktyvus]. [Vilnius]. [žiūrėta 2006 kovo 23 d.] Prieiga per internetą: <http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas1=&Id=17902&Vr=5&Pr=1>
36. Diethard, Herles. *Das Museum und die Dinge*. Frankfurt/New York, 1996, p. 106.
37. *Development of the museum definition according to ICOM statutes (1946 -2001)*. [interaktyvus]. [Barcelona], 2001, [žiūrėta 2006 vasario 14 d.] Prieiga per internetą: www.icom.museum/hist_def_eng.html
38. Bloch, Milton. *Definition of museum*. [interaktyvus]. Pranešimas ICOM internetinės konferencijos dalyviams. June 16, 2003. [žiūrėta 2006 kovo 16 d.]
39. Jurgen, Franzke. *Sakral und schokierend — Die Darstellung historischer Wirklichkeit im Museum /Geschichte sehen. Beitrage zur Asthetik historischer Museen*. Hrsg. von J. Rilsen, W. Ernst, H. T.Grutter. Centaurus - Verlagsgesellschaft, Pfaffenweiler, 1988, p. 79
40. Макманус, П. // *В центре внимания – рынок Юнесковой. Museum*. Ежеквартальный журнал Великобритании, 1993, No 4 (178), с. 27.
41. Kraeutler, Hadwig. *Managing museum work in Austria*. Iš INTERCOM Conference Leadership in museums: Are our Core Values Shifting. [interaktyvus] Dublin, 2002. [žiūrėta 2006 kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://susan.chin.gc.ca-intercom/kraeutler.html>
42. Kotler, Neil ir Kotler, Philip. *Museum strategy and marketing*. San Francisco. 1998, p. 205.

SUMMARY
REFLECTION OF A SOCIAL AND CULTURAL TRAUMA IN AN EXHIBITION OF A
MUSEUM

By Vitalija Moisaitė-Žilinskienė

First of all, museums are meant to satisfy visitors' curiosity and their needs of information, aesthetics and education. It is not an easy task. So, what has to be done in order to meet those needs and to get out of those difficulties? In a modern museum it is not enough to display the relics of the past in its show windows. By means of performance as well as audio and visual media visitors are being invited to participate in the process of the reconstruction of the past.

Museums are also keepers and caretakers of the past and memories about it in order to preserve it for would be generations. In this case we encounter not only the means of exhibiting but moral and ethics problems as well. How to avoid insulting and to remain impartial at the same time while exhibiting the period of war or post-war or discussing the subjects of genocide, holocaust, deportation or resistance? A lot of people are concerned. Events of such a kind are considered to be standard examples of the psychological trauma.

How to arrange the exhibition and to display the events that caused the psychological and physical violence without distressing the eye-witnesses or their family members and relatives? Might it be so, that the mission of a museum is not only an impartial reconstruction of the history but subtle ways of presenting it to the visitors? In this case, museums are seen not only as educational institutions but as peace-makers who are trying to reconcile the society and to encourage the tolerance.

According to those aspects it is obvious that the intercourse of museums and the past is direct and it is not enough to display "mute" exhibitions in order to reveal the past as impartially as possible. One of the prior tasks of modern museums is searching for a new quality conception in this field of activity. We are going to analyze one aspect of this problem: the reflection of a social and cultural trauma in the museum exhibition and its intercourse with the visitors.

- Firstly, the functions of the museum will be analyzed.
- In the second part of this work the heritage of the acts of violence in the 20th century will be reviewed.
- In the third part the essence of collective trauma will be revealed.
- In the fourth part an education in museums by the heritage of acts of violence and the samples of exhibiting the social and cultural trauma in Lithuanian museums will be analyzed.

- In the fifth part the survey of public opinion is made trying to find out what is the influence of the heritage of acts of violence on the visitors.
- In the sixth part of this work the research will be continued with the reference to other specialists of visualization and exhibiting the heritage of acts of violence.

A small survey of public opinion has been made while analyzing this subject. The public experience has been recorded and generalized in order to create as real and grounded conception as possible. It might be useful for museums in their daily routine.

Attempts to find a modern model of exhibiting the heritage of acts of violence has been made. This subject is important for those who are looking for more subtle ways of revealing still live history for the society.